

LES TEORÍES D'EN FRANCISCO PI Y MARGALL Y EL CATALANISME*

SENYORS:

LA personalitat d'En Francisco Pi y Margall, ha sigut tan repetida y minuciosament estudiada, que'l voler insistir, adhuch per sols proclamarne les excelencies, es extremadament difícil, es exposarse a caure en vulgaritat ò limitarse a dir coses ja de tothom y fins a la sacietat conegudes. Els sentiments y les tendencies; les idees, les teoríes que li són propies y que la caracterisen han sigut examinades baix tants y tants punts de vista que, positivament, sembla obra gegantina trobar cosa nova, ò mitjanament interessant, ò que valgui la pena de que sia dita.

Y, no obstant, pot molt bé ésser que no s'hagi fet justícia, justícia seca y estricta vull dir, a les idees y teoríes d'En Pi. En sociología en general, en sociología política en particular, són tan nombroses les causes d'error y es tan fàcil incórrer en inexactitut y parcialitat, que no sería cosa del altre món que, entre lo molt que donèm com a veritat inconcusa, hi hagués no poch de paradoxa ò veritat aparent que dura una temporada y que passa sens deixar rastre. Y, si tenim en compte que la gran tragedia mundial, al plantejar ab nova força'l problema de l'organización colectiva, imposa una general revisió de valors y de principis, potser que'ns convingui estudiarles de bell nou les dites teoríes, ò federalisme com des d'ara les anomenaré, y estudiarles en sos fonaments y conseqüencies.

No es pas que'l meu propòsit sia ferlo aquest estudi : el temps de que dispo y les meves facultats m'ho veden. Però, entre tants altres, hi ha un punt concret, el de relació ab el catalanisme ò de similitut ò disparitat doctrinal entre federalisme y catalanisme que'ns interessa sobremanera, y, com sia que crech errada la conclusió que informa y accepta la nostra actual política, intentaré la defensa de la conclusió contraria. Faré parlar, sempre que pugui, al propi Pi y Margall,

* Treball llegit en la vetllada que l'ATENEU dedicà a Pi y Margall el 27 d'abril de 1917.

y al efecto llegiré fragments de les seves obres, especialment de *Las Nacionalidades* y de *Las luchas de nuestros días* : així compensaré, al menys, ab la riquesa y ab les belleses del mestre, la pobresa de les meves idees y lo pesat de la meva forma.

Entrant directament en materia y resumint, se pot dir que, de totes quantes coses s'han afirmat pel compte del federalisme, una sola, la de que's presenta en forma de procediment, n'hi ha de certa, d'exacta, d'indubtable. Però, lluny d'ésser procediment pur y simple com sembla que alguns creuen, cal dir qu'es procediment prou explicat y motivat per a que's pugui deduhir quin es el seu fi general, fixar els seus fonaments científichs y conèixer la colectivitat ò subjecte del dret a que fa referencia. Més que lo bastant hi ha en les avant dites obres, y, si no en tot, en lo necessari al menys anirà probantse en el present discurs, sense necessitat de sortirnos del tema.

En el detingut y acurat estudi qu'En Francisco Pi y Margall fa del procés formatiu de les nacions ò de lo qu'ell ne diu nacions, passa revista dels distints factors constitucionals que més correntment s'afirmen. Els posa en contacte ab els fets, pregunta a la vida real y positiva y conclou definitivament que cap d'ells, ni la llengua, ni les fronteres naturals, ni la historia, ni l'equilibri europeu, han influhit en lo més mínim en la formació de les agrupacions polítich-socials que avuy en dia existeixen. Y com sia que, ab referencia a la nació, es precisament tot lo contrari lo que afirma'l catalanisme, la conclusió corrent y oposada a la meva sembla evident, clara, precisa.

Es de notar, emperò, qu'En Francisco Pi y Margall dóna a la paraula nació el sentit que li donen la immensa majoria dels homes quan parlen de nació anglesa, francesa, italiana, russa, etc. Es de notar també, d'altra banda, que nació es, per a ell, una fracció humana localisada, formant cos ben unit, independent y qu'està regit per una sola autoritat font del dret per a tot el conjunt. Es la colectivitat de fet, política y jurídicament organisaada, y aquesta colectivitat, com es prou sabut, es ben diferent de la nació a que's refereix el catalanisme. Hi ha distinta terminología y, si hi ha distinta terminología, no tenim pas motiu encara per afirmar ni identitats, ni similituts, ni diferencies.

El fons de la qüestió, es clar, no està pas ni en paraules ni en el significat que a aquestes paraules dóna un senyor, sia qui sia. El fons de la qüestió està en els conceptes, propiament en la doctrina, y sols podrèm resoldre ò formular judici després d'haver fixat concretament si són idèntichs ò distints el subjecte del dret, el dret mateix y el procediment per a ferlo efectiu que accepten y proclamen el federalisme y el catalanisme.

El subjecte del dret del segon es definit a Catalunya y, així y per abreviar, nosaltres podrèm prescindir molt bé de definirlo. Estudièm sols lo que, respecte d'ell, ens diu En Pi.

«Irlanda dista de ella (d'Anglaterra-Escocia) menos que de España las Baleares... ¿Bastará esto para condenar la separación de Irlanda? Irlanda es una isla de gran extensión... Ha vivido autónoma durante siglos... Tascas con impaciencia el freno... La separan de ella (d'Anglaterra) mares de sangre... y además la diversidad de lengua, de religión, de raza...

En Francia tenemos un pueblo parecido... los bretones, una de las más conocidas ramas de la familia de los celtas, que aun hoy hablan una lengua céltica... conservan sus antiguos hábitos, sus costumbres... su fisonomía particular...

Al otro extremo de Francia... hay otro pueblo menos partícipe de la vida general de la nación, los vascos. He dicho ya que se los considera como una de las razas del hombre mediterráneo... No son franceses ni por las costumbres, ni por las ideas, ni por los sentimientos... La historia... si nos los muestra unidos a Francia durante siglos, durante muchos más nos los da con vida propia.

En España la cuestión de los vascos es mucho más grave que en Francia. No los une a los demás pueblos de la península ni la raza, ni la lengua, ni el carácter, ni las costumbres, ni las leyes... Pero ellos tienen también sus fronteras naturales... ¿no será resultado natural de la diversidad de razas ese antagonismo que entre ellos y nosotros existe?...¹

... Hace un siglo que está descuartizada Polonia... ¡Y qué! ¿No era Polonia una nación tanto o más respetable que las mejores del mundo? Data cuando menos del siglo VIII... tenía límites bastante bien definidos... Su población era eslava, de la rama de los letones. Su lengua especial; especiales su constitución, sus leyes y sus costumbres.²

Los pueblos deben ser dueños de sí mismos. Contra los extraños que los dominan entiendo yo... que tienen un eterno derecho... Por la misma razón sostengo ahora que deben abandonar la tierra de Polonia austriacos, prusianos y rusos.³

El federalismo parte no de la unidad, sino del hombre... no acierta a comprender que las colectividades no participen de la naturaleza e índole esencial de los componentes que las constituyen; viendo al individuo autónomo, reconoce y declara autónomas las sociedades humanas... y autónoma cada una por su propio derecho...

... Aquí cada grupo es, en su vida interna, una personalidad tan decidida y enérgica como la nación.⁴

... la federación descansa en la naturaleza del hombre y de las sociedades...⁵

Y, ¿per què seguir aduhint textes? ¿No es evident que'l poble de que aquí's parla es exactament lo mateix que la nació de que'ns parlen els catalanistes? Sens reserves y sens dubtes, ab el nom de poble ò de nació es sempre a la colectivitat

1. *Las Nacionalidades*, c. X.

2. *Las Nacionalidades*, c. XI.

3. *Las Nacionalidades*, c. XII.

4. *Las luchas de nuestros días*, diàleg 3.^r

5. *Las Nacionalidades*, ll. II, c. I.

natural, a la colectivitat producte de condicions geogràfiques y etnogràfiques especials, que's fa referencia, y aquesta colectivitat es el subjecte del dret, lo mateix segons el federalisme que segons el catalanisme. La identitat, donchs, es perfecta; de diferencies, ni mitja.

Però, s'alega, En Pi, al especificar, al concretar, ja no parla de nació ni de poble, sinó de regions y de provincies : això implica, al menys, artificiositat, això indica que no té en compte la colectivitat natural, sinó colectivitats ficticies, les actuals provincies, per exemple. El retret es més que senzillament infundat; prova, els següents textos:

«... Los federales de España tendemos a reconstituir las antiguas provincias... puesto que unas venían determinadas por la naturaleza, otras por la lengua y las leyes, todas por la costumbre y la historia, cuando las modernas no son más que divisiones arbitrarias...»¹

Por la federación, lo mismo pueden subsistir en paz imperios tan grandes como Rusia, que repúblicas tan pequeñas como la de Suiza... ¿Son sus provincias más que grupos de pueblos que vivieron antes independientes y conservan todavía un carácter y una fisonomía propios? ... se da a las naciones el nombre de provincias sólo cuando unidas a su vez llegan a formar, por así decirlo, una nación de segundo grado, y si continúo llamándolas provincias, es para mejor entendernos.»³

En fi, en quant al subjecte del dret: Del fet de reconèixer el federalisme personalitats secundaries ab un dret correlatiu, no'n pot derivar tampoch cap mena de contradicció ni de diferencia. Cert que, com creu el senyor Prat de la Riba,⁴ una Catalunya lliure podria ésser uniformista ò federal sense deixar d'ésser catalana, però ho es més encara que un nacionalisme internament uniformista sería un absurde, una contradicció, per faltar a la seva lley fonamental qu'es la de conformitat ab la naturalesa. Si tal pretengués, que no preté, el catalanisme ò nacionalisme localitzat a Catalunya, li faltaria rahó per a reclamar respecte en lo extern y el favor dels catalans en lo intern. ¿No fa por, no li ha causat cap mal al catalanisme la sospita ò possibilitat de centralisme en favor de Barcelona? Excusada es la contesta.

Respecte del dret, del dret en sí, se comprèn que té de correspondre necessàriament a la categoria de la personalitat. A la màxima colectivitat per rahó de naturalesa, correspon, en principi, el màxim dret, un dret ilimitat y perpètuu, un dret que fa que tots els medis sien bons per a restablir-lo si, per etzar ò per rahó de circumstancies adverses, ha sigut conculcat ò anulat. Així ho sosté'l catalanisme; així ho diu igualment el federalisme.

1. *Las luchas de nuestros días*, diàleg 3.^r

2. *Las Nacionalidades*, ll. I, c. XIV.

3. *Las Nacionalidades*, ll. III, c. XV.

4. Pròleg del llibre *Regionalisme y Federalisme*, del Sr. Duran y Ventosa.

No es ni siquiera posible que región alguna se niegue al pacto (de federació, s'entén); mas si la hubiera, sería inconcebible contradicción que no la respetáramos...

Los pueblos deben ser dueños de sí mismos. Contra los extraños que los dominan entiendo yo... que tienen un eterno derecho (hem vist),... y si sucumben (les nacions)... no pierden ocasión de... recobrar su independencia. Cuando tal hacen ¿las censura nadie, como no sean sus dominadores? Las aplaude todo el mundo y les dedica la poesía sus más sublimes cantos.¹

Me parecerían, por ejemplo, santas las insurrecciones de Polonia...²

... cuando se encienden guerras como la de Portugal (contra Espanya y per la independencia) el derecho está en las provincias contra la nación y no en la nación contra las provincias...³

¿Cabe aquí la prescripción? No la hay para el forzador... la violencia es vicio que no cura el tiempo...⁴

Malgrat tot, el dret de la col·lectivitat màxima, enter y absolut en principi, es evident, y en això hi ha acort general, que, pràcticament, no es pas sempre necessari que se'l faci arribar fins a una perfecta independència. El fi de tot es realitzar la llibertat baix el punt de vista col·lectiu, y la llibertat, llevat de circumstàncies especials, no necessita pas del grau d'aïllament que la independència suposa: puix basta, per regla general, l'autonomia.

Cal tenir en compte, emperò, que'l concepte, que'l contingut de l'autonomia es materia eminentment opinable y que, per lo mateix, varia ò pot variar d'home a home y de partit a partit. ¿Es exactament el mateix el concepte que'n té'l federalisme que'l que'n té'l catalanisme?

Per a l'un y per a l'altre, la llibertat en lo qu'es propi, particular y especial a la col·lectivitat; la coordinació en lo qu'es més general y comú a varies col·lectivitats, són els dos principis al voltant dels quals gira tot el sistema. Però, com sia qu'en l'apreciació de lo qu'es propi, particular y especial y de lo qu'es més general y comú poden existir discrepàncies; com sia, además, que aquí, y a manca de millor base, s'ha argumentat sobre sospitades simpaties y antipaties, no serà sobrer, potser, que s'especifiqui apurant un xich la cosa.

En Francisco Pi y Margall, ni'n podia fer ni'n fa una designació taxativa del contingut de l'autonomia. Fixa, sí, lo que, al seu entendre, deu y convé que's reservi per al poder central, y es clar que tot allò no específicament reservat, forma part integrant de la llibertat, de l'autonomia. Per si això fos poch, vegis com parla y lo que realment pot haverhi respecte de simpaties y d'antipaties:

En las naciones unitarias, al considerar las provincias... se mira con menospre-

1. *Las luchas de nuestros días*, diàleg 3.^r
2. *Las Nacionalidades*, ll. I, c. XII.
3. *Las Nacionalidades*, apèndix 5, ed. 3.^a
4. *Las Nacionalidades*, ll. III, c. XV.

cio su lengua y sus costumbres. Heridos los pueblos en sus más vivos sentimientos ¿cómo no han de aborrecer a sus dominadores?...¹

Se subleva Portugal por razones análogas a las de Cataluña : se le trataba con altanería y dureza; se proveían los cargos públicos con gente extraña...²

Gobernaba el rey esos Estados (els peninsulars) por virreyes de su nombramiento... Nació de aquí un constante antagonismo entre las autoridades reales y las forales, antagonismo que aumentaba por ser éstos de la tierra y aquéllos casi siempre de Castilla. Los castellanos, como inmediatos súbditos del rey, eran de ordinario favorecidos en la provisión de cargos y se consideraban en cierto modo superiores a los demás pueblos. Se les aborrecía lo mismo en Portugal que en Cataluña, y lo mismo en Aragón que en Navarra. Por esto hacía Aragón hincapié en que debieran ser aragoneses sus virreyes...³ y ja hem vist que, cuando se encienden guerras como la de Portugal, el derecho está en las provincias contra la nación y no en la nación contra las provincias.

Estoy porque se respete la unidad donde quiera que exista, cuando no sea contraria al principio federal ni objeto de fundadas y más o menos viriles protestas... Debe la federación respetar la variedad en todo lo que no caiga esencialmente bajo su dominio...⁴

Infieren... algunos que... deberían dejarse al Estado las disposiciones sobre la magistratura. No soy del mismo dictamen. Como, repito, no puede haber identidad de procedimientos donde haya diversidad de leyes, sostengo que puede y debe haber distinta organización judicial donde no sean unos mismos los procedimientos...

No es, por otra parte, íntegra la autonomía... donde no existan los tres poderes. Si falta el judicial, es manca y débil; que puede muy bien el Estado por sus jueces ir la cercenando...

El ejército del Estado debería ser, además de poco numeroso, voluntario...

... deberían las provincias disponer... de todas sus fuerzas... ...A ellas tocaría armarlas y equiparlas y a ellas instruir las y dotarlas de oficiales y jefes, sin dejar a cargo de la confederación sino el nombramiento de los que, en casos de guerra, hubiesen de mandar fuerzas de dos o más provincias...⁵

¿Se pot exigir més claretat? Donchs, comparis lo que d'aquests textos se desprèn ab lo que sosté'l catalanisme, ab les Bases de Manresa si's vol, y judiquis si no es cert que hi ha aquí també absoluta coincidencia. Y si ni baix el punt de vista del subjecte del dret ni baix el del dret mateix hi ha discrepancies de cap mena, ò no existeixen aquestes, ò les trobarèm en el punt concret del procediment ò pacte del federalisme.

Prenent en bloc les doctrines, se veu que tot lo que té de precís En Pi en quant

1. *Las luchas de nuestros días*, diàleg 3.^r
2. *Las Nacionalidades*, ll. III, c. III.
3. *Las Nacionalidades*, ll. III c. IV.
4. *Las Nacionalidades*, ll. III, c. XVI.
5. *Las Nacionalidades*, ll. III, c. XIV.

a modo, té de vagarós y d'indeterminat el catalanisme. Procedint ab rigor y donat com teòricament se planteja la qüestió, hem de començar afirmant qu'es abusiva l'argumentació contraria al pacte derivada de les característiques de la família.

Abstracció feta d'indicacions més ò menys suficients, es lo cert que passa en silenci el catalanisme el problema del procediment, y si en lo general pot bastar allò de que tot es bo mentres condueixi al fi, en lo particular hi ha ordinari y extraordinari, y potser sia defecte no puntualisar a propòsit de lo ordinari. En referencia a l'argumentació derivada de les característiques de la família, tinguis en compte, primer, que ja En Pi explicava com calia distingir entre lo natural y lo civil de l'organització colectiva, y, segon, que la família, si es pura fatalitat en lo estrictament físich, es pacte explícit ò tàcit en lo genuinament humà ò moral. ¿No es pacte'l matrimoni? ¿No hi ha coordinació de voluntats en els afectes que uneixen la parentela? ¿Es que té significat moral la paraula família quan desapareix l'amor, com, per exemple, en relació ab els productes de l'humana animalitat que omplenen les borderies?

Naturalment que, trobantnos aquí en el mateix principi de l'existència social y en la base pròxima del catalanisme y del federalisme, no seria sobrera la insistència, però apuntada queda l'argumentació, y podem passar a lo que més importa.

Baix el punt de vista que'ns ocupa, dues fases, dos moments característichs cal considerar en el catalanisme. Es el primer, el determinant del modo de realisar la coordinació entre colectivitats nacionals; es el segon, el moment orgànich interior, el moment de coordinació entre les parts particulars que, en junt, formen la nacionalitat.

En el primer moment es impossible, material y absolutament impossible que's prescindeixi del pacte : la nació es la màxima personalitat, y si vol unir-se ab altres ses iguals, no té més medi que la federació voluntaria, si es que no s'ha de violentar la naturalesa.

Federació vol dir pacte y suposa sempre pacte segons el senyor Duran; y si tenim en compte qu'es aquest senyor un dels més fervents y decidits definidors de diferències, podem creure com els advocats que, a confessió de part, hi ha rellevament de proba. Per altra part, la cosa es evident per sí mateixa y, així, es clar que no cal insistir y que podem limitarnos al examen de la qüestió en referencia a la fase d'organització interna.

Àdhuch colocats en situació francament federalista, no's podria pas trobar inconvenient en acceptar ab el senyor Duran que la família, que la ciutat, que la nació, que l'humanitat són entitats naturals, y que la felicitat y el progrés dels homes exigeixen el respecte d'aquelles dins de les quals han nascut y s'han desenrotllat. Tampoch pot havernhi en acceptar ab ell que, quan la nació no's presenti com un tot homogeni, l'Estat deixarà d'ésser el seu fidel representant organisantse y funcionant com una unitat absoluta. Tampoch pot havernhi, per últim, en acceptar ab ell

que quan els elements de vida nacional són diferents en les distintes regions de la nació, l'Estat ha de respectarlos, y que rahons semblants a les que abonen el principi una nació, un Estat, abonen aquest respecte.

Donchs tota personalitat natural, tota especialitat d'interessos necessaris, ha de tenir en la pràctica el seu definidor possehint ple coneixement de causa: l'oblit, el desconeixement del menys important dels seus aspectes, porta aparellada la violència, y violència es lo mateix que contradicció de la naturalesa.

Per això'l definidor no pot ésser altre que'l propi interessat, ò sia'l mateix que viu la vida especial, y per això y donada la pluralitat d'interessos y categories d'interessos, tots ab tendència al predomini, no hi ha més medi pràctich que la transacció paccionada per a evitar les topades.

Figuremnos, si no, un definidor altre que'l propi interessat, l'Estat per exemple, y figuremnosel no sols possehint ple coneixement de causa, sinó, además, havent trobat solució més justa y més encertada. Si l'accepten els interessats, hi haurà organització però també pacte, encara que sia tàcit, y si no l'accepten, si no hi ha pacte, tampoch hi haurà organització, a menys que la força la imposi.

Quan una doctrina, una teoria, un ideal està en pugna ab l'esperit general de la nació, es aquest el que deu predominar segons el senyor Duran; y aquí hi ha, además d'una negativa de dret a la intervenció de la força, una afirmació de que la llei suprema es sempre la voluntat lliure, y, en conseqüència, de pactisme. Y encara que a seguit afegeixi que la resultant serà una organització transitoria y que la voluntat colectiva no es suma de voluntats individuals, donant sols suma el sufragi, lo cert es que l'organització durarà mentre's vulgui, y que'l sufragi, defectuós y tot, aproximat en lloch exacte, es l'únich medi pràctich de que disposèm per a conèixer la direcció de les tendències colectives.

Ab pacte, s'objecta, en cada nació hi haurà tantes provincies com s'ocorri als municipis. ¿No es veritat, s'afegeix, que pot donarse'l cas de que tots els municipis d'una nació pactin la formació d'una sola regió, en qual cas se ve a parar al Estat unitari, sobranthi el programa polítich federal? ¿Y no es veritat que pot succehir que alguns ò molts municipis se neguin a pactar?

Llibertat significa per al federalisme exactament lo mateix que volen que signifiqui'ls autors de les objeccions quan són ells els que usen la paraula; may arbitrariedad, capritxo, llibertinatge. ¿No té dit En Pi que, si l'home pot fixar les condicions de la vida social, no pot convenirne cap que sia contraria a la seva naturalesa? * ¿No es evident que si l'home, mercès a la seva movilitat, pot triar entre distintes lleys y situacions, les personalitats adscrites fatalment a un troç de terra estan subjectes a unes condicions generals ò interessant a varies colectivitats, la de territorialitat entre altres?

* *Teoría del pacto*, p. 167.

Una de dues: ò les condicions medials, les condicions físiques y morals en que l'home ha viscut y viu generació darrera generació; ò les condicions etnogràfiques que han intervingut en la formació del seu tipus no són res y per a res serveixen, ò tenen importància perquè'l pasten dotantlo d'una especialitat corporal, sensitiva, intel·lectual, y, en conseqüència, voluntaria. Si lo primer, es cert, podrà resultar lo que's diu y sobrar la teoria federal, però faltará també al catalanisme la rahó de la seva existència; si lo segon, la voluntat no deixarà may d'ésser condicionada y s'inclinàrà, no probablement, sinó necessàriament, del costat que li imposi la naturalesa.

Que ab el pacte pot donarse'l cas de que una colectivitat que's basta a sí mateixa vulgui més ò menys llibertat de la que li correspondria, no hi ha per què negarho. Però voldrà sempre lo que senti y lo que pensi y, ademés, lo mateix pot esdevenir sense pacte. ¿No es el cas de contradicció entre la teoria ò ideal y la tendència general de la nació? ¿Està tothom ben segur de que no's presenta avuy ò de que no s'ha presentat may dintre del catalanisme?

En fi: els fets, que són lo més eloqüent de tot, parlen clar en favor del pacte. Un motiu més ò menys important de reorganització col·lectiva ha sigut la Mancomunitat. Sols un pacte l'ha feta possible, y això que sols se tractava de coordinar col·lectivitats artificioses. Què no hauria succehit si s'hagués tractat de personalitats naturals, de personalitats quals interessos són infinitament més dignes de respecte!

Y ara, solament les quatre darreres paraules. Després de fer l'afirmació que faig de que ni en lo suprimit per rahó de brevetat ni en tot lo restant de les obres d'En Pi hi ha res que contrarihi, atenuhi ò desvirtuhi el sentit general de lo aduhit, entench que no resulta pas temerari el sostenir l'afirmació de que catalanisme y federalisme són idèntichs en quant a autonomia.

Lo que jo pretenia aportar era la prova plena, absoluta de l'afirmació, però encara que no hagi conseguit el meu fi, lo indicat serà lo suficient per a que's compregui que cal no concedir a la conclusió corrent ò de fonamental diferència, la categoria de conclusió indubtable y definitiva.

Així, y apart lo que imposa la gran tragedia mundial, ha de convenir necessàriament la revisió de valors en aquest punt específich. Convé, en general y sens distinció de matços, perquè pot influhir en el conjunt de la nostra política. Convé, en particular, als catalanistes y als federals, puix d'ella depèn la classificació en iguals, afins y adversaris.

Si per acabar manca la lloança de la personalitat Pi y Margall, bastará consignar que fou ell mestre en autonomia, principi que no té contradictor, al menys en teoria. En particular, en relació a nosaltres, podríem dir que fou precursor, si res més no, del nacionalisme, y es evident la volada que'l nacionalisme ha emprès a Catalunya.

He dit.

F. ALBERT PARADÍS

EN PI Y MARGALL, ÍNTIM*

D'un gran home — y sobre tot un cop ha desaparegut del món dels vius — tot en resulta interessant; el detall, el fet, la paraula més insignificant, que no oferiria el més mínim interès tractantse d'un home vulgar, pren un relleu especial al tractarse d'un home ilustre; o al menys així ens ho sembla, tal vegada moguts per una curiositat quasi femenina que viu latent en tots nosaltres y que, a través de l'admiració que per sos mèrits ens inspira l'home públich, sembla murmurarnos a la orella : «¿Y l'home privat? ¿còm era? ¿còm hi arribà a ésser gran home? ¿còm pensava quan era jove? ¿què feya quan era noy?»

Heusaquí per què, oblidant per un moment les grans gestes, les proeses, les hores tràgiques de llur historia, ens complavèm en veure al *bon roi* Enrich IV, de quatre grapes fent de *tatà* al seu fillet, a Frederich el Gran anant a tocar la flauta sota el cirerer qu'ell havia plantat de jove; a Lluís XVI fent de cerraller; al invicte Epaminondas reculant d'horror a la vista d'una aranya...

Tot això es petit, infantil, sí, tant com volguèu; però ens atrau, volèm saberho y voldríem saberne més d'aquestes petiteses que jo en diria les lleminadures del banquet de la historia.

Ara bé: aquests dies, ara mateix y en aquesta mateixa Sala, s'han retret y comentat una vegada més els talents, les virtuts, la immensa erudició, la patriarcal austeritat, l'alta de criteri, la puríssima honradesa política d'En Pi y Margall; s'ha dit tot lo que podia dirse del home públich, de viva veu per veus autorisades, ab la ploma per plomes de reconeguda competència.

Després d'això, ¿per què se m'ha demanat, exigit, gayrebé, que fes sentir la meva veu en aquest concert admirable, que portés el meu gra d'arena a aquest monument tan sòlidament construït y acabat? ¿Què volèu que hi diga més?...

Ah! Els amichs organiadors d'aquesta vetllada han recordat les íntimes relacions que havien existit entre En Pi y Margall y la meva familia—y ab mi mateix—y han volgut de mi... allò de que ara parlava : que aixequés el vel de la discreció

* Llegit en la vetllada que l'ATENEU dedicà a Pi y Margall el 27 d'abril de 1917.

que penetrés en el santuari de la intimitat, que descendís al quarto-fosch de les nimietats íntimes, als primers capítols de la historia.

Y accedeixo, no sense temor, ho confesso, però també ab un goig quasi infantil. No crech empetitiren lo més mínim la gran figura d'En Pi y Margall ab les nimietats que vaig a referirvos y que no sé si arribaràn a interessarvos gayre, però m'encoratja a complaure als meus amichs el pensar que, interessant ò no, lo que us diré, poques persones, potser ja ningú, se trobaria en condició de dirho.

* * *

El meu pare y En Pi havien sigut companys d'estudis, y per lo tant amichs com qui diu d'infancia, amistat que no va refredarse may mentre visqueren. El meu pare va viure sempre allunyat de la política, a la qual professava un sant horror, però venerà sempre la noble, l'austera figura d'En Pi y Margall. Qui millor qu'ell estava en condicions de conèixer y estimarlo? Apart les aficions y entusiasmes artístichs que unien als dos joves romàntichs, els unia una casualitat, si volèu, ò un capritxo de naturalesa : se semblaven de cara com dues gotes; tant que, de vegades, en broma, cambiaven la capa y'l barret, y'l meu pare entrava a la botiga d'En Pi, hont la mare d'aquest li feya algun encàrrech ò'l renyava perque entrava tart, prenentlo pel seu fill. No sé si existeix cap retrat d'En Pi quan era jove, però n'hi ha un del meu pare, pintat per l'August Ferran en 1840 y que, segons sembla, podia molt bé passar per esserho del futur president de la República.

En aquella edat era En Pi seriós, reflexiu, estudiós fins a la exageració, enamorat del nostre passat, y un perfecte romàntich com els seus demés amichs y companys Piferrer, Milà, Lorenzale, Rogent, etc. Però hont deixava bocabadat y pensatiu al meu pare, era al parlar de la Revolució francesa. Còm la coneixia, còm l'havia profundisada! Ab quina admiració parlava d'aquelles grans figures de Mirabeau, Danton, Desmoulins, Saint-Just, Carnot!... Aquells eren homes! Còm els envejava! Y còm sentia que dins d'ell vivia una ànima d'aquell tremp! Y còm presentia que li estava confiada una missió semblant a la d'aquells grans tribuns!

En temps de bullanga — y en aquella època les bullangues eren el nostre pa de cada dia — se conmplavien els dos amichs en vesti-se com dos perdularis y anar a seguir els barris revoltosos, visitar barricades y conversar ab els seus defensors. En Pi discorria y filosofava després sobre lo qu'havien vist y sentit; aquelles guspines revolucionaries l'afalagaven a mitges, el deixaven escèptich. «Camancis», «progressistes»!... ¿qu'era tot això per a ell, qu'era ja fermament republicà quan apenes ningú gosava encara dirho, tota vegada que «republicà» y «home dolent» venia a ésser en aquell temps una mateixa cosa?

¿Me permetèu un parèntesi que'm sembla venir a tom? Bons anys més tart

de l'època de què parlo, essent xicot, cantava jo un motiu d'En Clavé. Una senyora que m'escoltava ab complacencia va preguntarme de cop : «¿Qu'es això que cantes?» y al respòndreli jo qu'era d'En Clavé, va arrufar el nas. «Es molt bonich!» vaig objectar jo, un xich picat. «Oh, y tant! — exclamà la senyora ab repugnancia. — Figurevos! Musica d'un republicà!!... — Ab això estava dit tot.

Y tanco'l parèntesi.

No puch precisar en quin any va presentarse al meu pare un editor ab la intenció de confiarli una historia del art a Espanya. El meu pare declinà l'honor dihent que per això's necessitava quelcom més qu'èsser tècnich; era precis ésser literat, y ell no s'atreuía a sentarne plaça. «Però, afegí, el posaré en relació ab un jove de molt talent y de grans coneixements, que pot portar a cap aquesta obra ab tota perfecció.»

Pochs dies després, uns quants joves pujaven — *pedibus andando*, naturalment — a visitar el monastir de Sant Cugat. Entre ells s'hi trobaven En Pi y el meu pare, el qual, tot anant montanya amunt, li proposà que s'encarregués del text de l'obra en qüestió.

«No m'hi atreveixo, respongué En Pi esverat. Jo no tinch els coneixements tècnichs que'l cas requereix.

— No t'espantis, objectà el meu pare. Allà hont no arribis tu, t'ajudaré jo. Te facilitaré llibres, documents, tots els datos que necessitis.»

En Pi restà indecís, però des d'aquell moment deixà de pendre part en les converses y bromes dels seus companys. Tot el dia se'l vegé abstret, com dominat per una obsessió; però de tornada, al tramontar la carena del Tibidabo, entre'ls esplendors d'una magnífica posta de sol, En Pi, com un iluminat, esclatà en una evocació de l'arquitectura cristiana en l'Edat mitja, tan eloqüent, tan entusiasta, tan rica en imatges y nova en idees, que tots l'escoltaren meravellats.

«Escriu tot això qu'has dit, en arribant a casa—va dirli el meu pare.—Ja tens el pròleg de l'obra.»

Y, en efecte, l'obra començà a publicarse; les primeres entregues obtingueren un gran èxit... les primeres no més; perque les idees estètiques d'En Pi degueren semblar tan pecaminoses, que la publicació fou sospesa per ordre governativa, y fins recullides al domicili dels subscriptors les entregues publicades.

* * *

Fins aquí us he parlat d'En Pi per boca del meu pare; ara vaig a ferho per boca de la meva mare. Aquesta apenes havia anat al col·legi. La seva avia — una senyora de molt bon sentit y dotada d'un esperit superior, que no sabia llegir ni escriure, segons costum de bon to de les noyes del segle XVIII — va voler que, ja que a ella no li havien ensenyat de res, la seva néta sapigués de tot. Y al efecte, va posarli

a casa els millors professors d'aquella època : En Font pel piano, Mme. Saint Paul pel francès, En Bordas per l'italià, En Pi y Margall pel castellà y la literatura.

«Quin respecte m'inspirava — solia dir la meva mare — aquell jove esprimatxat, pàlit, seriós, severament vestit de negre, ab la levita cordada de dalt-baix! Parlava a mitja veu, reposadament, en correctíssim castellà... Si m'hagués anunciat, al millor dia, que's feya capellà, ho hauria trobat molt natural.» Figureuvos, si podèu, la sorpresa de la meva mare quan, més tart, va conèixer les opinions polítiques y religioses d'aquell jove qu'ella sospitava destinat a l'església!

Ab quina emoció repasso ara'ls quaderns de versos escrits baix la inspiració del seu mestre! Aquest li donava'l tema — un episodi històrich, un fet acabat d'ocórrer, un assumpte sentimental... La meva mare'l versificava, com millor sabia, y confesso que no ho feya gens malament. Però, de sobte, heusaquí un vers que s'encalla, l'epítet es vulgar, la rima, ripiosa... Llavors, per damunt de la lletra desigual, nerviosa, espantadiça de la joveneta, apareix la correcció de puny y lletra del mestre, aquella lletra fina, menuda, igual, correctíssima, fidelíssim reflexe d'aquell home pulcre, correcte, sempre igual, sempre amo de sí mateix; aquella lletra impecable y tan espanyola, y hont un grafòleg llegiria tota una vida de serenitat immutable y d'incorruptible espanyolisme.

Y mirèu : comparo la lletra de les correccions fetes per En Pi y Margall en els quaderns de literatura de la meva mare — y que deuen datar del any 1845 — ab la del últim autògraf que d'ell posseesch — datat de pochs mesos abans de la seva mort — y a través de més de mig segle de distancia, reconech la mateixa lletra, invariable, fina, correctíssima, sempre igual y sempre espanyola.

* * *

Poch temps després, En Pi se'n anava a Madrid. Se comprèn que Barcelona — y sobre tot en aquella època en què la oprimia aquell cilici de muralles, baluards y portals que'l *cabo de claus* obría y tancava a hora fixa — era esquifida pel gran esperit que batejava dintre d'aquell cos.

Ara bé : ¿còm el va rebre la capital? ¿quina va ésser la vida qu'en ella portà durant els primers anys?... Algunes cartes dirigides al meu pare ho mostren ab una sinceritat que no sé si té més d'encantadora ò d'esglayadora.

Heusen aquí una, que no sé resistir a la tentació de transcriure en tota sa integritat y que'm sembla que, després de setanta anys d'escrita, ja pertany a la historia, tota vegada que no són d'aquest món, fa temps, cap de les persones a qui fa referencia.

«Sr. D. José Oriol Mestres.

Madrid, 15 de Junio de 1847.

Querido amigo : mucha es mi tardanza en escribirte; espero sin embargo, que no lo atribuirás a olvido. Mis ocupaciones son muchas e imperiosas : he de trabajar para vivir. Lo peor del negocio no es deber dedicar largas horas al trabajo, sino deber dedicarlas a un trabajo ímprobo y fastidioso. La redacción del Diccionario de la Conversación me aburre en extremo; deber escribir acerca de lo que* he estudiado, y acerca de lo que no entiendo, es cosa que a menudo me descorazona y me acongoja. Si pudiera dar con algo más productivo y menos trabajoso, mi ambición quedaría por de pronto satisfecha; mas es esto tan difícil!... Hay aquí tanto egoísmo!... Reconocerán en ti talento, profundidad de ideas, grandeza de sentimientos; te alabarán, te adularán quizás torpemente; mas no extenderán nunca el brazo para levantarte; temen no alcances pronto la altura en que ellos se hallan. ¿Puedo yo, acaso, manifestar las muchas alabanzas y excesivos encomios que recibí por mis dos artículos sobre Bellas Artes? Mas ¿qué saco yo de tanta adulación? Serán, tal vez, estas alabanzas semillas fecundas para el porvenir, mas en tanto el presente no es nada halagüeño, nada lisonjero. Buscan con afán mis escritos, y los redactores del «Renacimiento» no cesan de hostigarme a que siga desarrollando las ideas vertidas en mi primer artículo; pero ¿cómo he de animarme a escribirlos cuando en nada influyen para mejorar mi presente? Antes que todo es vivir.

Ello es verdad que los Madrazos me han manifestado cuánto sentían que no pudiese llevar recompensa alguna por mis *excelentes* artículos, como ellos los llaman; que me han insinuado que aguardan que las suscripciones cubran los gastos de impresión para poder pagármelos; que me reciben con mucha distinción y buen afecto cuando paso a sus reuniones de noche; que me hallo, en fin, sumamente honrado y respetado por cuantos asisten a dichas reuniones; pero ¿cómo pueden satisfacerme todas estas distinciones si por otra parte me veo condenado a compilar y a traducir por largas horas, y a vueltas de penosas fatigas saco apenas para lo que como? No creas que por esto desmaye, ni por asomo piense siquiera en dejar esta Corte de la cual empiezo a estar perdidamente enamorado; pienso apurar hasta lo último todo lo bueno o malo de mi destino, trato de ver si las predicciones de mis amigos y los presentimientos de mi corazón llegan a su debido cumplimiento.

Porque no dejo de conocer lo grande que es Madrid, lo mucho que abundan literatos y los muchos y muy grandes obstáculos que han de atravesarse necesariamente al que empieza su carrera sin otro apoyo que el que le dan sus propias fuerzas, ni otra recomendación que la que le dan sus méritos. Hay que atender, sobre todo, a lo que llevo ya dicho, al egoísmo. Un caballero hay aquí que me ha prodigado los elogios y que se ha esforzado en pasar por amigo mío; un joven que me ha dado

* Tal vez en l'original hi falta un *no*.

inequívocas muestras de aprecio le habló de mí para que viese de buscarme una plaza en el «Correo», ese periódico ministerial que no ha mucho sale a luz en esta Corte; prometióselo y hasta aseguró que no había de faltarme plaza con los buenos antecedentes que yo llevaba; díjole al cabo de unos días como a pesar de sus muchas fuerzas no había alcanzado a salir con lo que pretendía, y luego añadió con cierta malicia : «No se aflija V., amigo : bueno es que Pi pase también su noviciado.» Lo cual dice evidentemente, para mí, que esta es la hora en que malditos los pasos que dió para colocarme. Este caballero es también literato, y por añadidura el factotum del referido periódico; así que ya conoces cuál fué el móvil de su conducta en este asunto. A pesar de tan mala treta veo todos los días a su autor, y lejos de manifestarle el más lejano resentimiento, pongo ahora más empeño en manifestarle la amistad que le profeso y en ponderar notablemente la suya, con lo cual logro que le salgan, a veces, al rostro mil colores. Es esto a la vez una venganza *sui generis* que he escogitado, y un medio para hacer que él se esfuerce en reparar sus faltas. Veremos si con esto alcanzamos algo. Como quiera que sea, no desconfío; deja que me apodere de una situación favorable; al diablo doy lo que se me escape.

Veo aquí todos los días caballeros que cuentan por meses los días que pensaban estar en Madrid para arreglar negocios, a veces de poca monta; esto me consuela; involuntariamente digo para mí : «las cosas de palacio van despacio.»

Supongo que habrás leído ya mis artículos del «Renacimiento». ¿Es posible que ahí no tenga este periódico suscriptores? ¿Tan poco caso hacen ahí de Espalter y de Federico Madrazo? Si acaso los hallases, mándame sus nombres por el correo: estoy vivamente interesado en que ahí, en Barcelona, los haya en abundancia.»

Després d'alguns paragrafs de caràcter tan íntim com d'escàs interès per a ésser publicats, termina la carta ab aquests, que veritablement ne tenen:

«Sé de positivo, aunque no lo sabe quizás aun el interesado, que acaba de hacerse a Figuerola la más alta injusticia posible. A pesar de haber obtenido el primer lugar en la terna por unanimidad, se ha conferido la cátedra de administración de esta Corte a su competidor Colmeiro. Esto va a causar grande escándalo, porque Figuerola ha hecho unos actos brillantísimos...

Visita a mi familia en cuanto te sea posible. Saluda a todos los amigos, entre ellos a Lorenzale y a Piferrer.

Tu afmo. amigo

Francisco Pi.»

* * *

D'una altra carta, que ab data de 22 de juliol de 1850 dirigeix al meu pare, en copió aquest interessant paragraf:

«Había de salir aquí un periódico titulado «La Democracia», en el que estaba yo encargado de la parte de instrucción pública y artes; pero ha muerto en el útero

mismo de su madre, poco más o menos como el Príncipe de Asturias, cuya muerte creo que habrás llorado tú mucho porque así lo han hecho — según nuestros periódicos — todos los buenos españoles. Está visto que la época ésta es fatal para eso de alumbramientos.

Yo, la verdad sea dicha, por la muerte del Príncipe no pude llorar por más que quise, mas por la muerte del periódico, si no he llorado he lloramiqueado, porque tengo unas ganas de habérmelas con todo el mundo, máxime con los Profesores a quienes hasta ahora nadie ha zurrado la badana; y los Profesores de la Escuela especial de Arquitectura, que son los bajás más déspotas y más cerrados de mollera que ha producido hasta ahora el exclusivismo de escuela, el más fatal de los exclusivismos!

Con respecto a esa señora Academia de que me hablas, sé ya algunos detalles por mi buen amigo el Duque de Solferino, a quien me figuro conocerás ya personalmente. Recuerdo que un día, habrá como dos meses, quise explorar la opinión de su madre, la Condesa de Fuentes, sobre los arquitectos de ésa, y vi con particular satisfacción que, al paso que me puso como chupa de dómine a Molina, te puso a ti sobre las nubes. Me dijo que eras tú el arquitecto de la familia, cosa de que me alegro en el alma...»

* * *

Ja hem vist en la primera carta qu'he copiat, exposada ab la major sinceritat, quina era l'ambició d'En Pi y Margall en aquella època : treballar per viure; ambició ben modesta per cert. Cert es també que, al consignarla, afegeix «per de prompte», però'm pregunto : La veritable ambició que covava en son fons ¿pogué ésser la d'arribar un dia a ocupar el lloch més elevat de la nació? No m'atreviria a afirmarho, perquè qui'l conegué mal podria compaginar l'afany de figurar, ni la sed de grandeses, ab aquella austeritat de patriarca, aquella modestia de petit burgès que may va abandonar-lo. Van assegurar-me llavors que quan, després de la partida d'En Figueras, van oferirli la presidencia de la República, va suplicar ab llàgrimes als ulls que no'l clavessin en aquella creu.

Perque creu, y duríssima creu, va ésser per a ell aquell elevadíssim càrrech : a dintre Espanya guerra carlina y guerra cantonal; a l'altra banda del mar la guerra de Cuba; aquí la insubordinació del exèrcit, a més de la insubordinació de les fraccions republicanes; allà les amenaces dels Estats Units immiscuhintse un xich massa en les nostres coses... Si aquell govern republicà's mostrà no massa magnànim ab la naixent República espanyola protegint la insurrecció cubana, no se'n mostrava gayre més el govern republicà de França, ò millor dit d'En Mac-Mahon, protegint la insurrecció carlina.

Y ell en tant, l'home sincer, per no claudicar ni faltar als seus principis, y no volent apelar al rigor ni a la violencia, preferí sacrificar sa popularitat y la gran con-

fiança que tota la nació — fins els seus enemichs polítichs — tenia en ell, abandonà el poder carregat ab el sambenet de *el hombre de hielo* ab què se'l batejà — y aquest era el més inofensiu dels mots ab què durant molt temps se'l calificà.

«He passat hores molt amargues! — solia dir després ab fonda tristesa, referintse a aquells dies, però sens que's torbés un punt sa serenitat : — les hores més amargues de ma vida!»

Y potser ningú ho sospitava! Y d'aquest home admirablement estòich ne deyen «l'home de gel!»...

De la immutabilitat del seu caràcter, recte y auster en la vida pública lo mateix qu'en la vida privada, en donaràn perfecta mostra aquestes dues anècdotes:

En tots els ministeris hi ha una consignació per a gastos secrets : es lo que se'n diu «el fondo dels reptils». D'aquest *fondo*, al abandonar el ministeri, cap ministre en dóna compte, senzillament perque ningú n'hi demana. Donchs bé : En Pi, al abandonar el ministeri de la Governació per a passar a ocupar la Presidencia y posar en ordre'ls comptes, tan en ordre els posà, que al repassarlos el ministre entrant trobà que del *fondo* dels reptils no tan sols no se'n havia distret un sol cèntim, sinó que hi havia cinch duros de més. ¿Còm era possible?

El misteri s'aclarà, al reclamar En Pi aquests cinch duros que's trobà a faltar del seu propi peculi.

Y aquí va la segona anècdota:

Tot el temps que formà part del govern de la República, desempeñà ab tant de zel el seu càrrech, que bé podria dirse que no era sinó'l primer empleat del ministeri. Era'l primer en comparèixehi y el darrer en anarsen; allà passava tot el dia y bona part de la nit, essent molts els dies que ni anava a dinar a casa seva.

Mentres tant la seva familia va mudarse de casa sense que aquest fet, que sol produhir en nostra vida un trastorn més o menys passatger, a ell el preocupés molt ni poch. Un dia la seva senyora li envià un recado al ministeri, fentli saber que ja estava terminada la muda y encarregantli que aquella nit anés a dormir a la casa nova. Al efecte, al retirar a altes hores de la nit y sol, com de costum, se dirigí al nou domicili, se feu obrir la porta del carrer pel vigilant y s'aturà en el primer replà. Trucà a la primera porta, y quan, després d'una llarga espera, acudí algú a preguntarli què se li ofería, ell respongué preguntant «si era allí que vivia ell». Van tirarli la porta pels bigotis, y ell repetí l'escena de pis en pis, fins a trobarse en el seu.

Durant el temps que va ocupar la primera magistratura del país, el seu modo de viure, el tren de la seva casa no s'alterà ni cambià lo més mínim. Ni en el poder se mostrà may gran senyor — com En Castelar — ni després de sa cayguda pensà en fugir — com En Figueras — ni en amagarse, com tants altres. Y això que va ésser víctima, un cop, d'una tentativa d'assassinat. Estant en el seu despaig entrà un desconegut — que resultà ésser un capellà vestit de secular — el qual, sense dirli més que *va V. a morir*, li disparà dos trets de revòlver. En Pi's contentà

ab dir senzillament *¿Está V. loco?*, però veyent que l'agressor se disposava a seguir disparant, s'aixecà y desaparegué per una porteta excusada que, per sòrt, fou a temps de tancar darrera d'ell en el precís moment que sonava en el despaig alguna altra detonació. L'insensat s'havía fet justícia ell mateix, suicidantse.

Poch temps abans d'aquest incident, el meu germà va ésser enviat a Madrid per a ingressar en l'Escola d'Arquitectura. En Pi el va *piloter* — com diuen els francesos — uns quants dies seguits, fentli veure lo més baix, lo més ruhi, lo més canallesch de la Cort.

«Ara ja coneixes tot lo pitjor de Madrid — va dirli després; — he volgut que ho coneguessis perque sapiguessis de què havies de guardarte.»

Y aquí termino aquestes notes íntimes sobre En Pi y Margall, perque ara hauria d'entrar jo en escena y'm semblaria imperdonable.

Solament me permetré recordar dos petits detalls, no perque a mi respecten, sinó perque venen a destruir una llegenda, la llegenda de que En Pi era refractari a parlar y llegir el català. Era en 1869. Una tarda, al entrar en el seu despaig, vaig veure sobre la taula'l meu volum de *Cançons ilustrades*, aquelles cançons humorístiques de la flamarada, si volèu, que feya poch havien sortit a llum. «— Si hagués vingut ahir a aquesta hora — va dirme En Pi, senyalantme'l llibre — ens hauria trobat a En Castelar y a mi rient com dos xicots. Li vaig llegir aquestes cançons y varem passar una estona molt divertida.»

Coneixent jo la costum qu'ell tenia de parlar en castellà, en aquesta llengua el saludava sempre. Donchs bé: ell solia contestarme en català, y en català continuavem la conversa, sense que may per may, ni remotament, me fes la més mínima reconvençió perque escrivia jo en nostra llengua.

Y ja qu'hem acabat per trobarnos en la intimitat de tan íntimes converses, ¿m'es permès descendir a un detall, imborrable per a mi, dintre sa mateixa nimietat?... Vacilo, però no sé estarmen.

Aqueixes converses s'aromatisaven ab alguns cigarrets de paper; però al revés de lo que'm passava a mi — que tenia'ls caps dels dits de la mà esquerra negres com una xemeneya, — els d'aquell home pulcre restaven pulcres y com si may haguessin estat en contacte ab el fum del tabach. «¿Serà que fumava ab *boquilla?*» preguntàreu. No, per cert; però, tot enrahonant y com qui no fa res, esqueixava una tireta de paper, l'enrotllava en tota sa llargada, la doblegava pel mig, hi encaixava el cigarret y, cargolant per sota les dues extremitats, heusaquí una especie de maneta *sui generis*, que llençava juntament ab la punta del cigarret.

Faré punt final dientvos: Senyores, senyors, si no he lograt interessarvos, jo us demano perdó; si he sigut indiscret, demano perdó a l'ombra venerada y venerable d'En Pi y Margall.

APELES MESTRES

Abril, 1917

ETIMOLOGÍES IBÈRIQUES

(Continuació)

FRANCH, CANFRANCH, FRANÇA, LLAFRANCH, FRANCIACH, LAFFRAUX, FRANGY, FRANCHARD, FRANCHET, FRANZES-FESTE, FRANCOLISI, SANT FRANCO, FRANCONIA

ALS exemples toponímichs de *fraga* y de sos derivats, aduhits en nostre precedent article, podèm afegirne un que'ns suministren les comarques helvètiques. *La Frau* es a Suïça una montanya tallada pel Sur, també dita *Blümlisalp*, prop de Kandersteg (Berna).

Ara toca examinar una variant notable de la predita paraula *fraga*, ço es, *franch*. S'ha de procedir ab molt compte a usar d'ella en la toponimia ibèrica, perque ve a confondre ab la idèntica paraula, que designa llochs lliures de drets ò arbitris, com *Vila-franca*, *Hosta-franchs*, etc.

Franch, en sa accepció remotíssima, s'usà en igual sentit que *fraga*, ço es, com a tallat de roca ò montanya encinglerada. L'exemple més gràfich de la ibèrica calificació, està en *Can-franch*, antiquíssim lloch dels Pyreneus de Jaca, que, fins ara, per seguirse a ulls cluchs los antichs texts dels escrivans mitjevals, suposavem ésser un *Campus-francorum*, de la mateixa manera que tothom creu avuy ésser un *campus rotundus* nostre famós lloch pyrinench de *Can-redon* (*Camprodon* segons l'actual ortografia), que no es altra cosa qu'una *roca-rotunda*. Avancèm aytal etimologia, de la que tindrèm ocasió d'ocuparnos en altre de nostres estudis toponímichs.

Can-franch equival a *roca-franca*, puix *can* es lo *canto rodado* castellà, lo *cantal* valencià. Donchs bé, roca franca ò *Peña de Francia* se li diu a una montanya castellana qu'està molt lluny de França, situada prop d'Alba de Tormes. *Francia*, qualitat de la penya, es ací forma adjectivada que bé podria sortir del verb *frango*, *is*, *ere*, que també existeix en les llengües hispanes. En la castellana *frangir* equival a partir ò dividir una cosa y té son equivalent en la italiana *frangere*. En la llengua catalana, s'accepta en los diccionaris de Labernia y de Bulbena, *frangible*; però

lo català alguerès manté viu lo verb *frangir*. Escriu Joan Palomba: «ahont la mar sa *frangi* a las costas de Sardenya». ¹ L'estany de *Franci's* troba als Pyreus lleydatans, en terme de Capdella.

A Catalunya, *franch* surt en *Lla-franch*, petita població de la costa empordanesa, prop del gran aspedat de Sant Sebastià, no lluny de Palamors, qual topografia justifica l'accepció de la remota paraula. Lo collet de *Llafrenca* està a cinch minuts de Manlleu, cap a Collsacabra. ² *Francols* era una partida local d'Olot (Gerona) en 1573³; lo mas *Franch* se trobava en lo segle XVI a Sant Miquel de Pineda (Gerona); ⁴ *Franciach* es antiga població geronina.

Fora d'Espanya, la paraula pot seguirse, si bé no'ns atrevim a aventuràrnoshi massa, per la por de venir a parar al altre *francus* mitjeval de què havèm fet menció.

A França apar un equivalent a *Llafranch* en lo nom de *Laffraux* (*la afrau?*). A més existeixen: *Francs* (Gir.); dos llochs dits *Frangy* (Saône-et-Loire y Haute Savoye); y dues gorges, en qual topografia ve plenament justificada l'accepció que donèm a la paraula ibèrica: són elles les *gorges de Franchard* cap al històrich lloch de Fontainebleau, y la gorja de *Franchet*, qual nom semblantment se dona a la immediata montanya savoyesa de 1,874 metres d'altura, situada en la *Gran Sassiera*, entre Tignes y Val d'Isère.

A igual que a França, se confirma a Italia, lo significat de la present arrel ibèrica, en altres exemples que continuèm.

Existeix prop d'Untereau una gorja italiana, la *Brixener Klause*, ò sia engorjat de Brixen, y allí perdura, en sa part sobirana, la vella paraula *Franzes-feste*, hont s'han fet obres defensives del pas del Brenner (entre Inspruck y Verona). Y passant del Nort al Sur, topèm ab un castell dit *Franco-lisi*, proper a Capua, construït en un tallat de roca.

Nos plau trobar en l'ús secular d'aquesta paraula un fet curiós, que no es únich en la constant labor de les transformacions toponímiques, essent dels que motiven confusió y promouen pertorbacions. Aludim a la tendència del poble cristià a transformar en noms de sants, altres que troba similars, en llochs prou freqüentats. Entre Aquila y Teramo, en lo reyalme de Nàpols, existeixen uns engorjats selvatges y notables, que avuy són coneguts ab lo nom de *Sant Franco*. Es per nosaltres, aquest nom, revelador del fet prou generalisat en eixa classe d'evolucions, en que una veu toponímica se transforma en lo nom d'un sant, venerat en la regió.

¿Guardarà relació la vella arrel *franch* ab lo nom dels pobles germànichs que, a mitjans del segle III de J. C., apareixen en la historia antiga atacant l'Imperi Romà?

Coneguda es la procedencia dels guerrers *franchs* eixits de la riba dreita del Rhin

1. *Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana*, p. 90.

2. CÈSAR TORRAS; *Comarca d'Olot*, p. 140.

3. Manual del notari Joan Clós, d'Olot, escriptura del 21 abril 1573, Arx. Municipal d'Olot.

4. Manual del notari Joan Clós, d'Olot.

inferior. Molt s'ha divagat sobre la significació del nom ab que foren designats. Diuen les cròniques carlovingies que se'ls deya *franchs* per llur audacia, crehent a dita veu sinònima de *feroces*. Y Ernolt Nigellus y'ls demás autors contemporanis són seguits en llur apreciació, a ulls cluchs, per los escriptors subsegüents.

Val la pena d'examinar si la *Franconia*, ò sia la França germànica, ò territori d'hont eixiren los *franchs*, tingué per característica una naturalesa abrupta constituïda de montanyes encinglerades, per virtut de les quals los hi pogués ésser escayent lo calificatiu de *franch*, ací estudiat.

Anotèm la presumpció als qui's dediquen a investigar los orogens dels *franchs*, per si ab ella poden assolir altra conclusió més ajustada a la veritat que la indicada en los vells autors vuytcentistes abans esmentats. Recordemnos que de la situació geogràfica devalla l'origen de no poch noms de pobles.

CARRASCA, CLASCAR, CLASCARÍ, QUARAZZA

«*Carrasca* (deya Covarrubias en 1611), especie de encina pequeña, y por qué de su materia, que es muy fuerte, se hazen los carros, se llamó assí, por otro nombre se dize *coscoxa*, nombre corrompido de *cusculium*, que assí la llama Plinio; deste arbol se coge la grana, la qual se haze en vnas bexiguillas pequeñas llamadas *cocos*; *carrasqueño*, al que es fuerte y duro. Voz *carrasqueña*, voz áspera. *Carrascal* el monte que cria carrascas».

Són moltes les poblacions castellanes que duen noms originaris d'aquesta vella arrel que, no la judiquèm llatina, sinó propia hispànica ò ibèrica. Presenta la toponimia castellana variades desinencies: *Carrasco*, *Carrascón*, *Carrascosa*, *Carrasquita*, *Carrasquilla*, *Carrascasilla*, *Carrascalejo*, *Carrasquedo*, *Carrasqueño*, *Carrasquero*, *Carrasqueira*, *Carracedo*, y altres.

Res vol dir que la llengua llatina tinga en *quercus* (alsina) un símil no del tot ajustat a l'arrel *carras*. En llenguatge sart, *quercus* es també alsina. Alguns teorisans, fixats en sa final *asco*, *asca*, tal vegada vulguin posar *carrasca* en la categoria de les paraules d'origen basch, ò d'origen ligur, com indicavem en la plana 353.

Dita paraula es molt rara en la toponimia catalana, hont se presenta ab l'arrel un tant transformada: la trovèm en lo nom de fonts *Clascar* y en son diminutiu *Clascarí*. Aquest últim existeix en un castell mitjieval del lloch avuy conegut per Castellar del Vallès, prop de Sabadell; en la documentació del segle XIII apar llatinísat ab la forma de *Clasquerino*.

Continua escassejant fóra nostra Península. Dintre les velles comarques italianes, hi ha l'emboscada vall *Quarazza*, en les vessants del Mont-Rose (Suiça) que's pot presentar com equivalent toponímich a la ibèrica paraula.

Qu'es rara a Italia y França, se veu de que escapà en absolut a Ducange, al recopilar texts de la baixa llatinitat en son famós *Glossarium*.

MAL, MALA, MALILLA, MALAETA, MALOJA

A cada moment trovarèm, en los presents estudis toponímichs, paraules que tindran dos significats molt diferents : lo que'ls hi assigna l'antich llenguatge que ha restat fòssil en nostres montanyes ò valls, y lo que sol tenir en l'actualitat. Ho acabèm de veure ab *franch*, y ara se repetirà ab *mal*. No cal confondre *mal* ab una arrel toponímica consemblant, *mall*, de la que tenim de tractar en altre article, per ésser de prou interès.

Mal, mala, es forma adjectivada que ha assolit significat opost al actual de pervers. De sa aplicació en la toponimia catalana, lo que més xoca es trobarlo en falta de concordancia ab lo substantiu a què va adscrit. Certament que tenim una *Vall-mala* en lo territori de Fontanet (any 1017), orogens de l'església de Sant Martí de *Vallmala*,¹ però també tenim altre *Vall-mal* al Montserrat, ço es, l'actual torrent de Santa Maria; *Nit-mal* (anys 1162 y 1182) en terme de Casserres (comtat de Berga);² *Pradell-mala* en la parroquia de Seva (any 1232);³ *Pago-mala* ò *Pau-mala* en lo Territori Transmatà (any 906);⁴ etc.

Rebutjèm l'origen de nom de persona, que a *Mal* y a son diminutiu *Malet* los hi atribueix Mossèn Joan Segura,⁵ suposant que del individu l'han adoptat llocs topogràfichs catalans, com *Puig-mal*, *Vall-mala*, y *Vila-mala*. Tampoch nos plau l'explicació que dóna Balari y Jovany,⁶ al fixarse en los exemples ahont *malus* té significació equivalent a mal, perillós ò pervers y prescindint d'altres en què no's pot explicar de dita manera. Es cert que s'ha de reconèixer a *mal* una significació adjectivada moderna, de perillós, dolent, ò errat, en determinades partides rurals, com en un «troç de terra anomenada *Costa-mala*» en 1487, a Sant Sadurní d'Osormort (Guilleríes),⁷ ò en la *Mala-cara* de Berga del 1131,⁸ ò en lo puig del *Mal-consell* de La Granada (Penedés) del 1042;⁹ però no té explicació plausible en moltes paraules toponímiques, que tenim semblantment recullides.

La forma adjectivada *mal* té son equivalent en la paraula francesa *mâle*, mascle, denotant idea de supremacia, dominació, ò majoritat. Es similar a altra forma ad-

1. *Memories de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, vol. VIII, ps. 153 y 154 (a. 1884).
2. F. CARRERAS Y CANDI : *Narraciones Montserratinas*, ps. 72 y 75 (a. 1911).
3. *Manual I*, 1230-1233, Arx. Curia Fumada, de Vich.
4. Document 14 de Wifret I, Arx. Corona Aragó.
5. Joan Segura, *Etimología de noms de pobles de la Cerdanya Catalana*, p. 31.
6. BALARI Y JOVANY : *Cataluña. Orígenes históricos*, ps. 52, 53 y 232.
7. *Manual 1482-1488* del Arxiu parroquial d'Espinalbes (Guilleríes), doc. del 10 novembre 1487.
8. Doc. nom. 6 de Ramon Berenguer IV, Arx. Corona d'Aragó.
9. *Liber Antiquitatis Ecclesie Cathedralis*, vol. IV, f. 154, doc. 363, Arx. Catedral Barcelona.

jectivada, *many*, que tant abunda en la toponímia catalana. Emperò creyem a *mal* de major força expressiva.

Torrent-mal (paraula existent en diferents localitats de nostra terra),¹ val tant com dir lo *major dels torrents* del terme ò encontrada. Dintre d'aytal criteri se troben los noms de *mala* y *malilla*, que, en alguns jochs de naips, sol donarse a la carta de major valor, ço es, la que guanya ò mata a totes les altres.

Lo cim més dominant del Pyrineu català es lo *Puig-mal* (3,009 metres) y *Mala-eta* diuen los aranesos a la sua esplèndida montanya de 3,404 metres, la més alta de tots los Pyrines, ahont naixen los rius Éssera, Noguera Ribagorzana, y Garona, recordantnos la siciliana montanya de prop de Catania, dita *Maletto*.

Vinya-mala es altra altura dels *Pyrineus*, de 3,300 metres, ahont, a despit de son nom, no cal cercarhi ceps de cap *vinya* perduda, ni pensar en menjarhi rahims.

A una famosa extensió de pedra tosca immediata a Olot se la coneix per *Mala-tosquer*,² com si diguéssim lo *major dels tosquers*.

Mala-abella ò *Malavella*, s'ha titulat aiximateix una gran extensió de pedra *abellera* (nom antigament donat a la tova calcàrea ò *travertí*) de que està format tot lo puig de les *Animes*, en les romanes *Aque Vocconie*, avuy *Caldes de Malavella*, prop de Gerona.³ *Era-mala* existí, als Pyrines, prop de Castellar de Nuch⁴ y també al terme de Lacera (comtat de Barcelona);⁵ d'una *Riba-mala* en la *villa Planèzoles*, situada en la conca alta del Fresser, se parla en 879;⁶ *Mata-mala* es una plana del terme de Gayà, y *Coma-mala* una masía a dos kilòmetres de Vich;⁷ *Arca-mala* apar en 875 a Sant Joan de les Abadesses;⁸ *Mala-ceguera* en lo terme de la Cugullada;⁹

1. Són molts los torrents *Mals* existents per Catalunya : ne coneixem a Sarrià (Barcelona), en 1147 (acta de consagració de Sant Vicents de Sarrià); a Bages (Manresa), en 1121 (Cartoral de Sant Cugat, f. 249, doc. 766), a cinch minuts de Porqueres (Gerona), (Cèsar Torres, *Comarca d'Olot*, p. 113); a Llavaneres, prop de Mataró.

2. Encara que avuy lo poble tendeix a donar lo nom de *Mala-coster* a la partida rural d'Olot, en lloch del de *Mala-tosquer*, aquest resultarà sempre provat, mentre subsistesca l'acta de consagració de la parroquia de Sant Esteve d'Olot, del 1116, ahont ve consignat en sa forma originaria.

3. Sobre la formació d'aquesta gran extensió de *pedra abellera*, escriu l'enginyer Lluís Marian Vidal : «El cerrito *Puig de las Animas* es sin duda el sitio en que brotó primeramente y en mayor abundancia el agua termal; ésta, al desprenderse el ácido carbónico, dejaba precipitar la cal al estado de carbonato, y empezó a formar alrededor de la boca, un depósito calizo y a construirse de un modo natural el cerro, a medida que iba elevándose este sedimento químico...» «Un largo período debió transcurrir durante la formación de este travertino ... bajo el supuesto de que haya sido también constante su composición mineral, deberían haberse pasado 4,000 años en formar el volumen de travertino de que se compone el cerro.» (*Boletín de la Comisión del Mapa Geológico, Aguas termales de Caldas de Malavella*, v. IX, a. 1882.)

4. Doc. 52 de Mir y 24 de Sunyer, Arx. Corona d'Aragó.

5. *Liber Antiquitatis Ecclesie Cathedralis*, v. III, f. 17, doc. 38.

6. Doc. 23 de Sunyer, Arx. Corona d'Aragó.

7. Les dues figuren en lo *Nomenclator de la provincia de Barcelona*.

8. Doc. 3 de Wifret I, Arx. Corona d'Aragó.

9. *Liber Antiquitatis Ecclesie Cathedralis*, v. IV, f. 176, doc. 418.

Mala-forn, riera a Sant Aniol (Pyreneus geronins);¹ *Bachi-mala*, montanya a Gistain (Osca); *Arsa-mala*, riera prop de Sant Joan de les Abadesses (Gerona), etc.

Altres noms toponímichs, ab l'apelatiu *mal*, trovèm per Catalunya. *Tres-mals*, en 1012, al comtat de Vallespir;² *Mal-bruguer*, en 977, al comtat de Besalú;³ *Mal-grat*, en 1079, al comtat d'Urgell⁴ y també en la costa del Maresma, *Cau-mal*, al castell de Gravalosa, en 1455;⁵ *Mal-agastre*, en lo comtat d'Urgell, en 1018;⁶ *Mal-cunill*, al monastir de Banyoles, en 1017;⁷ *Vallat-mal*, en 1091 estava en la vila Vilar, dintre la vall de Cabó (Lleyda);⁸ lo coll de *Mal-rem*, en les serres del Canigó (comtat del Rosselló); lo pregon abim dit *Mal-grau*, en les serres de Bagà (Pyreneus de Barcelona); lo pich de *Mal-andrau*, de 2,625 metres d'altura, en les montanyes de Camprodon (Gerona), etc.

Bé's veu que la paraula abundava en gran manera en nostra terra, durant los primers segles de l'Edat Mitjana. Açò pot demostrarnos que son ús corrent, no podia haverse perdut en data molt llunyana.

Particularitat remarcable en algun d'aquests llocs es que, no semblàntloshi bé als vehins lo calificatiu *mal*, lo cambiaren ab lo més simpàtic de *bo* : ho feren prop de Barcelona ab *Camp-mal* (així dit en 998), y en l'antich terme del castell de Mataró ab lo *Torrent mal* de Llavaneres, respectivament transformats en *Camp-bo* y *Torrent-bo*.⁹ La època del cambi es relativament moderna.

Dels estanys de Bacibé, en la *Malaeta* (Lleyda), ne surt un riu *Malo*, y precisament a Cáceres existeix un poblet nomenat *Río Malo*. Per si això fos poch, a Italia hi ha'l riu *Malon*, que aflueix al Po prop de Turín. La mateixa paraula's troba aplicada a una altura prop de Roma en lo mont *Malo*, antigament dit *ceivus Cinnæ*. A França està *Malo-les-Bains* (Nord).

Mata-mala, que tant abunda a Catalunya, existeix aiximateix a Castella, aplicat a una montanya entre Numancia y Almazán.

Sinonimies consemblants també les trovèm en dos llocs de Galicia dits *Malburgo* y *Malburguete*, iguals al *Mal-borghet* de prop Venecia y al *Mal-borghetto* de la Corintia. *Malilla* o *Melilla*, en lo Marroch, s'ha de situar en la present agrupació toponímica.

Maloja es lo nom d'una vall suiça de 1,809 metres d'altura, en la Engadina, y *Malix* una montanya de 1,130 metres que domina a Coira (Suiza).

1. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, v. XXIII, p. 170.
2. Doc. 102 de Ramon Borrell, Arx. Corona d'Aragó.
3. Doc. 35 de Borrell III, Arx. Corona d'Aragó.
4. Doc. 58 de Berenguer Ramon II, Arx. Corona d'Aragó.
5. Manual de Gabriel Bofill, f. 59, Arx. Hospital de Santa Creu, de Barcelona.
6. Cartoral de Tabèrnoles, f. 42, Arx. Catedral de la Seu d'Urgell.
7. *Marca Hispànica*, doc. 174.
8. *Boletín de la R. Academia de Buenas Letras de Barcelona*, v. VIII, p. 536.
9. F. CARRERAS Y CANDI : *Ciutat de Barcelona*, n. 741.

Mals se diu a altra montanya helvètica, junt a Alemanya, y a un lloch austriach del Tirol. Al propi Tirol encara hi ha lo de *Male*, qual nom també porta a França un municipi del Orne; ab la forma ortogràfica de *Mal-mont* (parió de *Puig-mal*) existeix una altura a Draguignant (Var).

Mal-ibiern es altra altura aragonesa de 3,067 metres, cap a Benasch.

Mal-cata se nomena un municipi de Beira Baxia (Portugal).

A França hi han *Mal-ville* (Seine Inférieure) y *Male-ville* (Av.); *Mal-aval* a La Grave, cap a Briançon; *Mal-vaux* prop de Belfort, y *Les Mal-avaux* prop de Vichy, nom donat a estretes gorges; *La Malgue*, fort a Tolon y *Mal-guenac* (Morb.); *Mal-plaquet* (Nord); *Mal-buisson* (Doub); *Mal-saucy*, estany prop de Belfort; *Mal-pertus*, altura de 1,683 metres, dominant a Villefort (Clermont-Ferrand), etc.

A Italia, prop del lach de Garda existeixen *Mal-cesine* (població), y *Malero*, torrent que devalla de la vall *Malenco*; *Mal-nate*, al lach de Como; *Mal-ghera*, entre Padua y Venecia; lo mont *Mala-spina*, en les illes de Lipari; *Mal-vagna*, en la falda del Etna (Sicilia), etc.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

(Continuarà.)

LOS LLIBRES VELLS*

Es ben cert que tots los coleccionistes —mentres l'objecte de llur mania no sia de total absurditat — són respectables en un ò altre aspecte. Ells són los que combaten y retarden en certa manera la universal y inevitable destrucció; salven y conserven lo passat, lo passat selecte.

Y jo penso qu'entre tots los coleccionistes aquell qui sent afició pels llibres vells està més inspirat que'ls altres. Perquè no sols conserva, com fan los demés, un objecte d'art (en aquest cas potser la encuadernació, de bellesa tan espiritual com mecànica), sinó que també conserva allò que per medi de la lletra estampada, fou la expressió directa del esperit. Y fins devegades sol conseguir, per l'afortunada reunió d'aquests tres elements : vella relligadura armoriada, text important y procedencia ilustre, la possessió y guarda de fragments d'història tres voltes viva.

Fa alguns anys, sortí en una subasta l'exemplar ab les armes de Richelieu, per ell anotat, dels *Sentiments de l'Academie sur le Cid*; en altra ocasió l'exemplar d'*Esther* ofert per Racine a Mme. de Maintenon, ab dedicatoria autògrafa. Oh! no diguèu pas «¿Y a mi què'm conta ab aquestes coses?» Quina persona culta y per lo tant respectuosa de l'Academia, quina ànima amorosa de Racine y enterada de la gentil aventura de Saint-Cyr, quedarà freda davant d'aquests dos llibres, tot pensant en sos antichs possehidors, en sos ofertors, en qui'ls havia fullejat y en la mà que, reposant-se en llurs planes, feya moure la ploma d'oca que escrivía feblement al gratar lo paper, fa doscents setanta o doscents vint anys?

* Nos ha semblat oportú traduhir aquesta espiritual dissertació com un tribut del nostre BUTLLETÍ al malaguanyat crítich francès Jules Lemaître, un dels escriptors més fins dels nostres temps. Sense donar grans fórmules ò idees generals, com ho feya son èmul Brunetière, en Lemaître dissertava ab gracia y finor imponderables; y caminant, no directament sinó ab suaus curves y ondulacions, conseguía la teoria pura y lluminosa dels clàssichs; per això se l'ha calificat erradament d'impressionista y *dilettante*. En Faguet — l'altre gran crítich que acabem de perdre — lo calificà ab rahó de verdader hereu de Sainte-Beuve, y així queden ben definides la sensibilitat exquisida, la fonda visió psicològica y la robusta complexió crítica d'aquest gran escriptor francès y mundial que fou en Jules Lemaître

Mes aquestes són joyes de gran preu per aficionats opulents. Hi ha altres tresors més accessibles y que també tenen especial encant; per exemple, un vell llibre clàssich contemporani del seu autor, en bon estat, ab tots sos marges y ab relligadures del temps, si pot ésser, en marroquí.

No es que jo menysprehi les relligadures esplèndides d'ara, que són molt enginyoses y de vegades són petits quadres en mosaich ahont s'hi veuen llirs, iris, carts, perfils de dones y caps de morts. La execució es d'una perfecció abans may assolida. Fins quan la decoració sols consisteix en filets, petits ferros o plaques, resulten d'una netedat y exactitut que no havien pogut lograr los antichs dauradors.

Mes ¿què us diré jo? precisament lo que més me plau en los dibuixos de les antigues relligadures es que no són d'una geometria irreprotxable; sempre hi notarèu un tremolor ò vacilació en les ratlles que'ns recorda y'ns fa reviure la mà en acció del obrer. Afegiu que'l temps ha entelat deliciosament l'or y que ha donat a les pells, sobretot a les vermelles y verdes, uns tons d'una dolçor, d'una riquesa, d'una sumptuositat mitj apagada, d'un esmortuhiment y fins podriem dir d'una unció inimitables.

Y encara no ho he dit tot : lo contingut d'aquests llibres vells sembla millor qu'en una reimpressió moderna. Parlo especialment de certs textos de segona qualitat, que són curiosos, qu'havien semblat bons y encara conserven llur mèrit, però que costa molt de llegirlos en una edició d'ara. Donchs bé : llegiulos en la edició antiga, sobre'l paper y ab les lletres que li foren contemporanies, y la lectura vos serà fàcil. Vos succehirà com si la vista y'l contacte del vell llibre us inclinés al estat d'esperit dels passats pera 'ls qui aquelles histories y moralitats foren escrites. Les locucions avuy arcaiques no us sorprendrà tant y entrarèu insensiblement en l'estil d'afectació ò de pedantisme propi del temps en que fou estampada aquesta venerable velluria. Y diré més : jo'm penso que fins los grans escriptors guanyen llegintlos en una edició de llur temps. ¡Y no dich res si aquesta es la primera, la edició original!

Aquí un home *de seny* podria dir : Comprench que's cerquin les velles relligadures, lo mateix que's busquen los plats antichs, perquè d'elles se'n fan boniques carpetes... Mes, què té y de què serveix una edició original? ¿En què's distingeix la primera edició d'una obra clàssica de la segona y de les següents sinó tan sols en una data impresa en la portada? ¿Y per aquesta diferencia s'han de pagar de vegades centenars d'escuts de sobrepreu? Ah! senyors, quanta lleugeresa! Jo crech, en bé vostre, que si tinguesseu a la mà la edició original del *Cid*, d'*Andromaque* ò de l'*École des Femmes*, no pensaríeu així. De segur qu'entraríeu en meditació y us diríeu :

— De manera que'ls caràcters impresos sobre aquest paper groguench són los primers — los primers! — que han revelat una gran obra del geni humà! Són los primers en que Corneille, Racine, Molière han reconegut llur pensament visible y

separat d'ells mateixos. Abans, aquestes obres sols existien en fulles manuscrites desaparegudes y en lo cervell de llurs autors. Jo tinch en les meves mans la primera expressió material, pública y durable. Jo assisteixo, com si diguessim, a llur naixença que fou un moment august de la historia literaria!

Ah! aquests vells fulls estan plens de vida... La vigilia encara no se'n sabia res... Un dia aparegueren ab son modest y sòlit vestit de vedell o de pergamí en la botiga de Barbin a la marca de la Creu, ò de Ribou a la imatge de Sant Lluís, en les escales de la Santa Capella. Algun burgès plè de bonhomía, algun gentilhome o alguna gran dama — habillats com avuy encara los veyèm en les peces del repertori — han ullat al aparador lo volum nou de trinca y l'han comprat per trenta sous. Mme. de Sevigné, ò potser Mme. de Lafayette, l'ha fet comprar pel seu patge, ò bé tot passant per allí ha baixat de sa cadira de mà ò de sa carroça y, després d'haver cambiat ab en Barbin algunes frases de compliment, ha comprat ella mateixa l'exemplar — un exemplar semblant al que jo tinch, potser lo mateix — y tornant a son vehícol, s'ha posat a fullejarlo, tot esperant lo desenllaç d'un d'aquells conflictes de carrer descrits per M. Despréaux.

Y lo cert es, senyors, que un esperit refinat no's contenta ab la edició original vulgar. Ja sabèu que, abans, la impressió d'un llibre, encara que fos petit, solía durar molts mesos. Era gent que no duya pressa. Los obrers impressors no solien ésser molt aptes; per altra part, los autors paraven poch esment en la correcció de probes ò bé's fiaven de llur editor ò llibreter. Se tiraven alguns exemplars. L'autor hi passava'ls ulls y si hi descobria faltes, les feya corretgir en lo restant del tiratge.

Vosaltres dirèu: Aquests exemplars corretgits devien valer més y per tant aquests són los que han de buscarse. Y tot seguit no us costarà gayre de burllarvos del aficionat que ha comprat a pes d'or, quan l'ha pogut haver, l'exemplar anterior a les tapes, l'exemplar *ab la falta*.

Senyors, la manía d'aquest *amateur* potser no es tan absurda com sembla. Ha pensat que'l trobar y possehir l'exemplar faltat, qu'es realment lo primer, es fer un nou petit avenç sobre'l passat, doncs així s'acosta un poch més a l'hora emotiva en que'l pensament del autor s'ha expressat per primera vegada per medi dels signes tipogràfichs.

Y ja no parlo del cas en que les correccions ò supressions importants y significatives s'han fet durant lo tiratge; aleshores los primers exemplars són certament més interessants que'ls altres — com succeheix, per exemple, ab les *Pensées* de Pascal ò ab lo *Don Juan* de Molière. En tal cas no necessita justificació lo meu *amateur* d'exemplars d'abans de les tapes.

Mes lo bon burgès encara dirà: «Aquests textos primitius y complets podèu trobarlos a més baix preu en alguna edició moderna. Lo vostre goig es un goig de pura imaginació.»

Ben cert : però'm concedirèu qu'es un goig ignocent, que té la seva noblesa, perque suposa certs sentiments ò certes disposicions molt lloables : respecte, curiositat, dò de simpatía. Y si es un goig de pura imaginació, aquell que se'l cerca es, també a sa manera, un modest inventor de voluptats castes, una mena de poeta.

Y, en fi, suposant que un dia's desencanti de sa manía, no quedarà enganyat del tot si's pren la molestia de llegir lo que ha coleccionat. Aquests *bouquins* qu'ell solía buscar per la vella data o la enquadernació, són llibres que valen per llur text, y així la colecció rara podrà resultar la més substancial de les biblioteques.

No tinch la pretensió de defensar la paradoxa banal de que'ls darrerament vinguts no han trobat res de nou y que tot s'ha dit desde que'l món es món. Sempre serà veritat que tot s'ha dit, mes no es una veritat absoluta. Es possible que molts escriptors del sigle XIX hagin fruhit d'una inteligencia més dúctil y més extensa que'ls clàssichs, y que alguns altres hagin tingut una sensibilitat més refinada. Jo crech qu'en tal cas han arribat a desenrotllar, enriquir y matisar lo contingut dels llibres vells. Mes també resulta molt probable que ab Corneille, Racine, Molière y Lafontaine, ab Rabelais, Montaigne, Descartes, Pascal, Bossuet y La Bruyère, ja possehim tots los aspectes essencials de la naturalesa humana, del home religiós, del home polítich, del home social. Y s'ha de confessar que aquestes reflexions, aquestes observacions, aquestes pintures, fins los llochs comuns, havent trobat allí per primera vegada una expressió quasi perfecta, guarden una flor, un gust, una plenitut, una gracia o una força que després poques vegades han sigut retrobats. No es pas deshonorós de contentarsen y sempre serà deliciós de retornarhi de tant en tant, després d'haver gaudit de les riqueses adicionades per les edats posteriors, a aquest tresor primitiu y essencial.

Y aleshores es una gran voluptat fruhir en los dibuixos y'ls tons de la relligadura que tantes mans han tocada y polida, en lo color y'l gra del paper, en la data del privilegi del Rey, en la forma dels caràcters tipogràfichs, en les idees ò sentiments que aquests caràcters nos sugereixen, en la mateixa forma y accent d'aquestes idees ò sentiments y en tot això *a la vegada*, l'encís misteriós del passat. Jo sé ben bé que sols lo passat existeix. Lo que nosaltres anomenèm present es lo passat més pròxim. Mes, naturalment, jo parlo del passat bastant llunyà.

Encant poderós sobre les ànimes desenganyades y rendides. Es aquí hont se troba'l repòs. En lloch com en lo passat podèm formar imatges un poch precises y consistentes. Fins quan se sommía lo temps a venir lo construhim com podèm ab lo passat. Y l'avenir no es altra cosa que tenebres y espant. Sempre que provo de figurarme lo que serà'l món d'aquí cent anys, d'aquí mil anys, sento un mal-estar horrible, una rabia de no saber, un desesper per haver nascut massa aviat, un terror davant lo desconegut. Car si, no podent preveure l'avenir, lo volèm tan sols somniar, l'esperit resta impotent y estèril. Totes les utopies, totes les

descripcions d'Arcadies, de Salentes, y d'Eldorados, fins les més recents, no tenen res atractívol. Tan ineptes som fins per imaginar la felicitat!

Mes somniar en lo passat — no com historiador presumit y per remugarho segons les passions y errades del present — somniar en lo passat per res, per gust, es bonich y confortador. En compte d'amagarse, lo passat se'ns ofereix tot ell, perquè es nostre tot y ab ell hem sigut fets. Somniar en lo passat — sobre tot en lo passat de França — es desvetllar tots los homes que portèm en nosaltres, es perllongar la nostra vida cap endarrera, més enllà del breçol; es fruhir sentint per tot lo nostre ésser unes arrels que són tan fondes, y fruhir d'haver viscut tant ja abans d'haver vist la llum.

No m'objectèu pas les impureses que poden presentarse entre aquestes suavitats del passat, les quals tenen sobre les del present la ventatja d'haver desaparegut.

Sols voluntariament pot renegarse del passat perquè depèn de nosaltres lo no trovarhi més que les coses que foren belles y sentides y de considerarles solament en l'aspecte en que ho foren... (Y es per això, per exemple, que's veuen persones molt impies coleccionar quadros religiosos dels primitius, mobles de sagristia y objectes de santedat d'altres temps.)

Resumint, en lo passat pot triarse. En lo present no; s'ha de pendre tot sencer y tal com es... Ah! quin refugi, quin meravellós sojorn a certes hores, lo viure ab los morts y ab llurs obres — triant los uns y les altres!

Y ara, senyors, no m'acusèu d'ésser un profeta del passat y per tant d'enervar lo vostre vigor estimable. Lo sentiment qu'expresso no es contagiós y no fa perillar res. Estiguèu tranquils; sempre hi haurà suficient número d'homes per habitar lo present y instalarshi enèrgicament y per ferse seu l'avenir y afirmar sa magnificencia. Es això que m'ha temptat a abandonar-me sense escrúpols a aquest ensomni sobre'l passat adormit, sobre'l passat adormidor.

JULES LEMAÎTRE

E. M. y B., trad.

BIBLIOTECA

ENTRADA DE LIBRES DURANT EL TRIMESTRE ABRIL-JUNY 1917

OBRES ADQUIRIDES

- ARENAS HERRERO (P. F.). — *Operaciones financieras*, por... Publicaciones del Laboratorio y Seminario Matemático. Tomo II, Memoria 2.ª. — Madrid. 1917. 1 follet.
- ARTIÑANO Y DE GALDÁCANO (GERVASIO DE). — *Historia del comercio con las Indias durante el dominio de los Austrias*. Escrito en lengua castellana por el ingeniero D... — Barcelona, Talleres de Oliva de Vilanova. 1917. 1 vol.
- AZCÁRATE Y FLÓREZ (PABLO DE). — *La intervención administrativa del Estado en los ferrocarriles. Su régimen jurídico-positivo en España y Francia*. Junta para ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. Anales : tomo XVI, memoria 4.ª. — Madrid, Imprenta de Fortanet. 1917. 1 follet.
- BARBUSSE (HENRI). — *Le Feu*. (Journal d'une escouade.) Roman. — Paris, Ernest Flammarion, Éditeur. 1915. 1 vol.
- BÉDIER (JOSEPH). — *Le roman de Tristan et Iseut*, renouvelé par... — Paris, H. Piazza, Éditeur. 1 vol.
- BERTRÁN (MARCOS-JESÚS). — *Vida de un sabio útil. Ferrán*, por... — Barcelona, Imp. D. Ribó, 1917. 1 vol.
- BLANCO FOMBONA (R.). — *Grandes escritores de América (Siglo XIX)*. I. *Andrés Bello*. — II. *Sarmiento*. — III. *Hostos*. — IV. *Juan Montalvo*. — V. *González Prada*. — Madrid. Renacimiento. 1917. 1 vol.
- CABRÉ AGUILÓ (JUAN). — *Las pinturas rupestres de Aldeaquemada*, por... Comisión de Investigaciones Paleontológicas y Prehistóricas. Memoria n.º 14. — Madrid, Museo Nacional de Ciencias Naturales. 1917. 1 follet.
- CARRERAS Y CANDI (F.). — *Geografía General del Reino de Valencia*, dirigida por... *Provincia de Castellón*, por Carlos Sarthou y Carreres. 1 vol. *Provincia de Alicante*, por Francisco Figueras Pacheco. 1 vol. — Barcelona, Establecimiento Editorial de Alberto Martín.
- CEJADOR Y FRANCA (JULIO). — *Historia de la lengua y literatura castellana, comprendidos los autores hispano-americanos*. (Época del siglo xvii. 1701-1829) por... Tomo VI. — Madrid, Tipografía de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos. 1917. 1 vol.
- CHAMPY (CHRISTIAN). — *Le sang et les maladies du sang*, par le Docteur... Adaptation française

- de l'atlas des maladies du sang de Schleip, avec 46 planches comprenant 74 figures en couleurs. — Paris, Société d'Éditions Scientifiques et Médicales. F. Gittler. 1913. 1 vol.
- Cortes de los antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, publicadas por la Real Academia de la Historia. Tomo XXIII. — Madrid, Establecimiento Tipográfico de Fortanet. 1917. 1 vol.
- Diccionari Aguiló*. — Materials lexicogràfics per Marian Aguiló y Fuster. Fascicle 5. — Barcelona, Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana. Institut d'Estudis Catalans. 1917.
- Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana*. — Barcelona, Hijos de J. Espasa. Vol. XXXIV.
- FERNÁNDEZ NAVARRO (L.) y WERNERT (PAUL). — *Sílex tallados de Illescas (Toledo)*. Nota n.º 12. Comisión de Investigaciones Paleontológicas y Prehistóricas. Notas núms. 9, 10, 11 y 12. — Madrid, 1917. 1 follet.
- FERRER HERNÁNDEZ (F.). — *Fauna del Mediterráneo occidental. Esponjas españolas*, por... Trabajos del Museo Nacional de Ciencias Naturales. Serie Zoológica, n.º 27. — Madrid, Imprenta de Jesús López. 1916. 1 follet.
- GARCÍA CARRAFA (ALBERTO y ARTURO). — *Españoles ilustres. Azcárate*. — Madrid, Imprenta de Juan Pueyo. 1917. 1 vol.
- GAZIEL. — *De París a Monastir*. (1915). — Barcelona, Casa Editorial «Estudio». 1917. 1 vol.
- GRASSET (DR. J.). — *Terapéutica general*, basada en la fisiopatología clínica, por el... Versión española bajo la dirección del Dr. Augusto Pi Suñer. — Barcelona, Salvat y C.ª, S. en C., Editores. 2 vols.
- ICAZA (FRANCISCO A.). — *Supercherías y errores cervantinos*, puestos en claro por... — Madrid, Imprenta Clásica Española. 1917. 1 vol.
- KRAUSE (RODOLPHE). — *Cours d'Histologie Normale*. Guide pour l'enseignement pratique de l'Histologie et de l'Anatomie microscopique, par... Adaptation française par le Dr. Rémy Collin, préface par le Dr. Paul Bonin, 30 figures dans le texte, 98 planches avec 208 reproductions en couleurs d'après les aquarelles originales de l'auteur. — Paris, Société d'Éditions Scientifiques et Médicales. F. Gittler, Directeur. 1912. 1 vol.
- LALOY (ÉMILE). — *La diplomatie de Guillaume II depuis son événement jusqu'à la déclaration de guerre de l'Angleterre (1888-4 août 1914)*. — Paris, Éditions Bossard. 1917. 1 vol.
- Lectura Popular. Biblioteca d'Autors Catalans*. Vol. XII. (Guimerà, Aulestia, Genís, Alcover, Riera, Tintoré, Llorente, Granger, Laporta, Amer, Botet, Alemany, Gili, Pellicer, Soler, Doria, Vidal.) — Barcelona, Ilustració Catalana.
- LEÓN (FRAY LUIS DE). — *De los nombres de Cristo*. I y II. Edición y notas de Federico de Onís. — Madrid, Ediciones de La Lectura. 1917. 1 vol.
- Lettres de Vincent Van Gogh à Émile Bernard*. (1887-1890.) Recueil des publications sur Vincent Van Gogh faites depuis son décès par Émile Bernard, précédées d'une préface nouvelle par le même auteur. — Paris, Ambroise Vollard, Éditeur. 1911. 1 vol.
- MADORELL (M.) y CALLÉN (LUIS). — *Equivalencias entre las medidas antiguas y las del sistema métrico-decimal, con tablas calculadas de las mismas*, por los señores... — Barcelona, Imprenta de Henrich y C.ª, S. en C. 1903. 1 vol.
- MARDEN (ORIZON SWETT). — *Actitud victoriosa*. — Libro en que se demuestra que la energía y la voluntad conducen a la victoria y al éxito, por... Traducción directa del inglés por Federico Climent Terrer. — Barcelona, Librería Parera. 1917. 1 vol.

- MARTÍNEZ ALCUBILLA (M.). — *Boletín Jurídico-Administrativo. Anuario de Legislación y Jurisprudencia. Apéndice de 1916.* — Madrid, Imprenta del Asilo de Huérfanos. 1917. 1 vol.
- MENÉNDEZ Y PELAYO (MARCELINO). — *Historia de los Heterodoxos Españoles.* Segunda edición, refundida por el Doctor don... Edición ordenada y anotada por D. Adolfo Bonilla y Sanmartín. Tomo 2.º. — Madrid, Librería General de Victoriano Suárez. 1917. 1 vol.
- MESTRES (APELES). — *Flores de Sang.* (Poesías.) Llibre primer. — Barcelona, Bonavía i Duràn, impressors. 1917. 1 follet.
- MILLET (LLUÍS). — *Recull d'escrits de...*, director de l'«Orfeó Català». Prefaci de Joànn Llongueras. — Barcelona, Joaquim Horta, Impressor. 1917. 1 vol.
- MIRÓ (GABRIEL). — *Figuras de la Pasión del Señor.* Tomo II. — Barcelona, Eduardo Doménech, Editor, 1917. 1 vol.
- MOHR (DR. L.) y STAEHELIN (DR. R.). — *Tratado de Medicina Interna*, publicado bajo la dirección de los profesores... y otros en colaboración. — Madrid, Casa Editorial de Saturnino Calleja Fernández. 1915-1916. 5 volums. (En publicació.)
- MONSERDÀ DE MACIÀ (DOLORS). — *María Gloria.* Novel·la de costums barcelonines, per... — Barcelona, Llibrería Parera. 1917. 1 vol.
- Nonell (Isidre). *L'obra de...* — Pròleg d'Eugeni d'Ors, biografia d'Alexandre Plana, estudis de Francesc Pujol, Ramón Reventós, Raimond Casellas, Francesc Vayreda, Joànn Sacs, Joaquim Folch i Torres i Romà Jori. — Barcelona, Publicacions de «La Revista». 1917. 1 vol.
- OBERMAIER (HUGO) y CARANDELL (JUAN). — *Los glaciares cuaternarios de la Sierra de Guadarrama*, por... Trabajos del Museo Nacional de Ciencias Naturales. Serie Geológica, n.º 19. — Madrid, Imprenta Clásica Española. 1917. 1 follet.
- OLMET (LUIS ANTÓN) y GARCÍA CARRAFA (A.). — *Los grandes españoles. Marina.* — Madrid, Imprenta Cervantina, 1916. 1 vol.
- ORTEGA RUBIO (D. JUAN). — *Historia de España*, por... catedrático de la Universidad de Madrid. — Madrid, Librería Editorial de Bailly-Baillière e hijos. 1908-1910. — 8 volums.
- PINEDA y GUTIÉRREZ (PEDRO). — *Representaciones conformes según el método de Bieberbach*, por... Publicaciones del Laboratorio y Seminario Matemático. Tomo 2.º, memoria 3.ª. — Madrid, Imprenta de Fortanet, 1917. 1 follet.
- PRAT GABALLÍ (PEDRO). — *Una nueva técnica. La publicidad científica*, por... — Barcelona, Imprenta de Henrich y C.ª en C.ª. 1917. 1 vol.
- RAHOLA (FEDERICO). — *Aspectos económicos de la gran guerra.* — Barcelona, Editorial Minerva, 1917. 1 vol.
- RIOJA (ENRIQUE). — *Datos para el conocimiento de la fauna de anélidos poliquetos del Cantábrico*, por... Trabajos del Museo Nacional de Ciencias Naturales. Serie Zoológica n.º 29. — Madrid, Imp. Clásica Española. 1917. 1 follet.
- ROJAS ZORRILLA (FRANCISCO DE). — *Teatro antiguo español. Textos y estudios de...* Tomo 2.º. *Cada cual lo que le toca y La Viña de Nabot.* Publicadas por Américo Castro. — Madrid, Imp. de los Sres. de Hernando. 1917. 1 vol.
- ROVIRA y VIRGILI (A.). — *El nacionalismo catalán.* Su aspecto político, los hechos, las ideas y los hombres. — Barcelona, Editorial Minerva, S. A. 1 vol.
- SACS (JOÀNN). — *La pintura francesa moderna fins al cubisme.* Pròleg de Joaquim Folguera. — Barcelona, Publicacions de «La Revista». 1917. 1 vol.
- SÁNCHEZ y SÁNCHEZ (MANUEL). — *Investigaciones sobre la estructura de los tubos nerviosos de los*

- peces*, por... Trabajos del Museo Nacional de Ciencias Naturales. Serie Zoológica, n.º 28. — Madrid, Imprenta Clásica Española. 1917. 1 follet.
- SAVJ-LÓPEZ (PAOLO). — *Cervantes*. Traducción del italiano por Antonio G. Solalinde. — Madrid, Casa Editorial Calleja. 1917. 1 vol.
- SHAKESPEARE (WILLIAM). — *Lírics mundials. Venus i Adonis*. Traducció de M. Morera i Galicia. Prefaci de Josep Carner. — Barcelona, Publicacions de «La Revista». 1917. 1 vol.
- VILLENA (SOR ISABEL DE). — *Llibre anomenat Vita Christi*, compost per..., Abadessa de la Trinitat de Valencia, ara novament publicat segons l'edició de l'any 1497, per R. Miquel y Planas. Volum primer. — Barcelona. 1916. 1 vol.
- WILDE (OSCAR). — *Obras completas de... El Príncipe feliz* y otros cuentos, seguidos de *La casa de las granadas*. Traducción y palabras preliminares de Ricardo Baeza. — Madrid, Minerva (S. E.). Biblioteca de Autores Extranjeros. 1917. 1 vol.
- ZULUETA Y GOMIS (JOSÉ). — *Impresiones del Rif*. — Barcelona, Talleres Gráficos de José Sabadell y C.^a, S. en C. 1916. 1 vol.

DONATIUS

- ALBÓ I MARTÍ (FRANCISCO). — *La qüestió de les aigües de Lanós*. Estudi del projecte del Consell general de l'Ariège sobre dit llac i del dret a les aigües que en deriven els rius Carol, Segre i Ebre, per... Barcelona, Imp. Elzeviriana de Borràs, Mestres i C.^a. 1917. 1 follet.
- ANDRADE MARÍN (FRANCISCO). — *El Mensaje del Sr. Don ... al Congreso Ecuatoriano de 1912*. — Barcelona, Talleres de E. Bosch. 1912. 1 follet.
- AUNÓS Y PÉREZ (EDUARDO). — *El Renacimiento, y problemas de derecho internacional que suscita*, por... — Madrid, Talleres Tipográficos de Raoul Péant. 1917. 1 vol.
- AZCÁRATE Y FLÓREZ (PABLO). — *La intervención administrativa del Estado en los Ferrocarriles; su régimen jurídico-positivo en España y Francia*, por ... — Junta para ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. Anales : Tomo XVI. Memoria 4.ª. — Madrid, Imprenta de Fortanet. 1917. 1 follet.
- BARTOMEU GRANELL (JOSÉ). — *Sucinta exposición del porvenir de las industrias electroquímicas y electrometalúrgicas en España, especialmente en Cataluña*, por... Conferencia. — Barcelona, Imprenta de Pedro Ortega. 1917. 1 follet.
- BAUDELAIRE (CHARLES). — *Les fleurs du mal*. Édition définitive. — Paris, Calmann-Lévy, Éditeur. 1 vol.
- BENITO (ENRIQUE DE). — *Lecciones Universitarias del Quijote. La criminología en el Quijote*, por el Dr... — Zaragoza, Tip. de Mariano Salas. 1905. 1 follet.
- BLANC Y BENET (JOSÉ). — *Un comentario médico al «No matarás»*, por... — Barcelona, Editorial Perelló, S. A. 1917. 1 follet.
- Cámara de Comercio y Navegación de Barcelona*. — *Memoria comercial del año 1915*. — Barcelona, Talleres de Artes Gráficas. Henrich y C.^a, S. en C. 1917. 1 vol.
- Casa de América (La)*. — *IV Centenario del descubrimiento del Yucatán*. — Barcelona, Tipografía La Académica. 1917. 1 follet.
- CASADESÚS, Pbro. P. M. (JOSÉ). — *El Arte Magna de Raimundo Lulio, Doctor iluminado y mártir*. Memoria primer premio en el Concurso Luliano de Mallorca. Julio, 1916. — Barcelona, Tipografía La Académica. 1917. 1 follet.

- CASTELLANOS (JESÚS). — *De la vida internacional*. Colección póstuma publicada por la Academia Nacional de Artes y Letras. Tomo III. — Habana, Imprenta del Siglo XX, de Aurelio Miranda. 1916. 1 vol.
- CHÉNIER (ANDRÉ). — *Œuvres poétiques de...* précédées d'une notice par H. de Latouche. — Paris, Ernest Flammarion, Éditeur. 1 vol.
- Congreso Nacional de Riegos (Primer)*. — Celebrado en Zaragoza en los días 2 al 6 de octubre de 1913. — Zaragoza, Tip. de G. Casañac. 1914. 1 vol.
- Curiosités théologiques*, par Un Bibliophile. — Paris, Garnier Frères, Éditeurs. 1 vol.
- DELÁS (JOSÉ M.^a DE). — *Informe* leído por el Presidente de la Junta del Comercio de Tarifas de Seguros contra Incendios para Cataluña y Baleares, Don..., en la Asamblea celebrada en Barcelona el 31 de enero de 1917. — Barcelona, Tip. Lit. José Casamajó. 1 follet.
- DESCHAMPS (E.) y TOBAR (CARLOS). — *Une affaire digne d'être traitée au Congrès de la Paix à La Haye*. Texto francés y castellano. — Barcelona. 1 follet.
- DODGSON (EDWARD S.). — *The Biscayan Verb*. — Christmas, 1915. 1 follet.
- Federació Agrícola Catalana-Balear*. — XVII Congrès, celebrat a la ciutat de Tortosa els dies 25 i 26 de juliol de l'any 1914. — Barcelona, Estampa de F. Altés, 1917. 1 volum.
- FREIXAS I FREIXAS (DR. JOÀN). — *En Antoni de Gimbernat*. Introducció-Biografia-Epíleg. — Barcelona, Imprenta de la Vda. Badia Cantenis. 1915. 1 follet.
- GÓNGORA ECHENIQUE (MANUEL). — *Elogio y defensa de los árboles y de las flores*. — Madrid, Imp., San Bernardo, 85. 1917. 1 follet.
- *El delito pasional. Los celos*. Prólogo del Ilmo. Sr. D. Antonio Soto y Hernández. — Madrid, Est. Tipográfico, San Bernardo, 85, 1917. 1 follet.
- GUARDIOLA (ANTONIO). — *La Guerra*. (Novela.) — Madrid, Biblioteca Museo, Sociedad Anónima Editorial. 1914. 1 vol.
- Guerra en Italia (La)*. — *En alta montaña*. Tomo I. — Milán, Tipografía Treves. 1916. 1 vol.
- GUIMERA (ANGEL). — *Jesús que vuelve*. Drama en tres actos, traducido al castellano por Eduardo Marquina. — Madrid, Imp. de V. Rico. Biblioteca Hispania. 1 vol.
- Imposición de las Plus Valías en relación con la propiedad inmueble urbana (La)*. — Informe escrito que presentó la Comisión de Propietarios para defensa de los solares al Sr. Presidente de la Comisión Parlamentaria del Congreso que ha de dictaminar acerca del proyecto de ley sobre el aumento de valor de la propiedad inmueble. — Barcelona. 1917. 1 follet.
- JOHAN (MICER). — *Receptari de... 1466. Conexement y disputa de les orines. Receptari general*. Manuscrit inèdit que publica Ernest Moliné y Brasés. — Barcelona, Estampa de la Casa Provincial de Caritat. 1914. 1 follet.
- KOSSTI (SILVIO). — *La gran guerra*. Contribución al glosario español. — Zaragoza, Imp. de Tomás Blanco. 1917. 1 vol.
- MAQUIAVELO (NICOLÁS). — *Obras festivas de... La Mandrágora. El Padre Alberico. La Celestina. El archidiablo Belfegor*. Traducción de R. Cansinos-Assens. — Madrid, Tip. y Enc. de J. Yáguez. 1916. 1 vol.
- MARTÍN-GRANIZO (LEÓN). — *Portugal*. Conferencia leída en el Ateneo de Madrid el día 6 de marzo de 1917. — Madrid, Imprenta de Juan Pueyo. 1917. 1 follet.
- MARTÍNEZ Y MARTÍNEZ (FRANCISCO). — Juan Antonio Mayans y Siscar y Juan Antonio Pellicer y Saforcada. *Cartas cervantinas*, sacadas a luz por... — Valencia, Est. Tip. de Hijos de F. Vives Mora. 1917. 1 follet.

- MASERAS (ANFÓS). — *Ildaribal*. — Barcelona, Tip. L'Avenc, Massó, Casas i C.^a. 1915. 1 vol.
- MATAS Y CARRÉ (LLUÍS). — *Hores plàcides*. (Poesies.) — Barcelona, Imprenta de Gisbert y Vives. 1916. 1 vol.
- MENACHO (MANUEL). — *La vinculació comercial como complemento de la actuación política y social ibero-americanista*, por... — Barcelona, Sociedad anónima La Neotipia. 1913. 1 follet.
- MOLINÉ Y BRASÉS (E.). — *La Academia dels Desconfiats*. Noticia històrica per... — Barcelona, Imprenta de la Casa de Caritat. 1917. 1 follet.
- MONEVA Y PUJOL (JUAN). — *Lecciones Universitarias del Quijote. El clevo en el Quijote*, por... — Zaragoza, Tip. Mariano Salas. 1905. 1 follet.
- MORAGAS Y GRACIA (RICARDO). — *Contribución al estudio de la distribución geográfica de las tiñas. Las tiñas en Barcelona*. Con un resumen de todas las variedades descritas hasta hoy día, y técnica detallada para la preparación de los medios de cultivo y aislamiento de las especies, por el Dr. ... — Barcelona, Talleres de Artes Gráficas Henrich y C.^a. 1917. 1 follet.
- MURÚA Y VALERDI (DR. AGUSTÍN). — *Algunos atisbos sobre la realización del plan estructural específico en los seres vivientes, fundados en la teoría atómica, con motivo del concepto general de vida*. — Barcelona, Tip. de Francisco Altés. 1917. 1 follet.
- PAR (ANFÓS). — *Vida de Guillem Shakespeare*, segons les mellors biografies angleses y compte havut dels darrers documents desaxrivats, per... — Barcelona, Llibreria Verdaguer : A. Domènech, S. en C. 1916. 1 follet.
- RAHOLA (FEDERICO). — *Comentarios a los proyectos tributarios del Sr. Alba*. Colección de artículos publicados en «La Vanguardia». — Barcelona, Tip. La Académica, de Serra Hnos. y Russell. 1917. 1 follet.
- ROCAMORA (RÓMULO S.). — *Problemas jurídico-sociales que plantean las dolencias venéreas y sifilíticas*. Estudio de medicina legal por... — Barcelona, Imp. de Vda. Badía. 1916. 1 follet.
- *La lucha en favor de un idioma internacional*, por... — Barcelona, Imp. Vda. Badía. 1916. 1 follet.
- ROYO VILLANOVA (RICARDO). — *La locura de Don Quijote*, por... — Zaragoza, Emilio Casañac. 1904. 1 follet.
- *Lecciones Universitarias del Quijote. Cervantes y el derecho de gentes. La guerra en el Quijote*, por el catedrático... — Zaragoza, Tip. Mariano Salas. 1905. 1 follet.
- SACS (JOÀN). — *La pintura francesa moderna fins al cubisme*. Pròleg de Joaquim Folguera. — Barcelona, Publicacions de La Revista. 1917. 1 vol.
- SANTAMARÍA (VICTORIANO). — *Estudios Notariales*. Contribución a la historia del Notariado en Cataluña. — Barcelona. Imprenta La Renaixensa. 1917. 1 vol.
- TOBAR (CARLOS R.). — *Breves consideraciones acerca de educación*. Conferencia — Barcelona. Imprenta Atlas Geográfico. 1908. 1 follet.
- *Calumnias y calumnias*. — Barcelona, Imp. y Enc. Arolas. 1916. 1 follet.
- *Consultas al Diccionario de la Lengua*. Algo de lo que falta en el Vocabulario académico y de lo que sobra en el de los ecuatorianos, etc. — Barcelona, Imprenta Atlas Geográfico de Alberto Martín. 1917. 1 vol.
- TOLOSA Y CARRERAS (JOSÉ). — *Problemas de ajedrez*, compuestos por... Obra póstuma. — Barcelona, Hijos de Paluzie, Editores. 1917. 1 vol.
- TORROJA (JOSÉ M.^a). — *Topografía moderna. La Estereofotogrametría en 1915*. Conferencia. — Madrid, Ramona Velasco, Vda. de Prudencio Pérez. 1916. 1 vol.

- VALLÈS (EMILI). — *Apologia de la llengua catalana*. Discurs inaugural del curs acadèmic de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per la Dona, del dia 1.^r d'octubre d'enguany. — Barcelona, 1916. 1 follet.
- VERHAEREN (ÉMILE). — *Poèmes légendaires de Flandre et de Brabant*, ornés de bois gravés par Raoul Dufy. — Paris, Société Littéraire de France. 1916. 1 vol.
- VIGNY (ALFRED DE). — *Poèmes antiques et modernes de...* — Paris, Ernest Flammarion, Éditeur. 1 vol.
- XERCAVINS (F. de P.). — *Las dos escorias sociales, la negra... y la blanca*, ante la psiquiatría. Discurso. — Barcelona. J. Horta, Impresor. 1914. 1 follet.

MINISTERIO
DE CULTURA

CRÒNICA

Moltes conferències, y algunes d'elles molt importants, han sigut donades en nostre ATENEU durant l'últim trimestre. D. Francesch Carreras y Candi ha completat brillantment el cicle que li encarregà la Junta Directiva sobre ampliació d'història catalana, dissertant el dia 7 d'abril sobre *Los jueus y la inquisició*; el 28 del mateix mes sobre *Literatura y llengua regional valenciana*, y el 30 de juny sobre *Bruixeríes y males arts en el Principat de Catalunya*.

Hem de fer també especial esment de la vetllada que a la memòria de Pi y Margall dedicà l'ATENEU, coincidint ab les festes celebrades ab motiu de col·locarse la primera pedra del monument que Barcelona dedica al gran estadista català. En la sala d'actes estaven exposades diferents vistes, totals y fragmentaries, del projecte de dit monument, obra del genial escultor En Miquel Blay. Els treballs de D. F. Albert y Paradís y de D. Apeles Mestres, que figuren en lloch preferent d'aquest fascicle, foren llegits en dita vetllada, el primer per son autor, y'l segon per D. Joseph M.ª Roca.

S'han donat, ademés, les conferències següents :

El dia 1.^r d'abril, D. Joaquim Folch y Torres explanà 'l tema : *La pintura ornamental*.

El 13, D. Faustí Ballvé tractà de *El socialismo y la guerra*.

El 16, D. Pau Furriol dissertà sobre *La política internacional d'Espanya en el segle XIX*.

El 23, D. Frederich Rugeberg estudià *La industria de los derivados de la hulla*.

El 26, Mr. Walter Berry ens donà una visió personalíssima de *L'art mediterranéen*. El President del ATENEU feu la presentació del dissertant.

El 27, el Reverent J. Casadesús y sos deixebles de llengua anglesa donaren una interessant sessió literària sobre *Shakespeare*.

El 2 de maig, D. Lluís Almerich desenrotllà'l tema : *Relaciones entre la prensa alemana y la española*.

El 4, Mr. Thiébault-Sisson, notabilíssim crítich d'art de *Le Temps* de París, que visitava Barcelona ab motiu d'inaugurarse en nostra ciutat la Exposició d'Art Francès, dissertà sobre *L'art de demain* devant d'una brillant concurrència que omplía de gom a gom la sala d'actes del ATENEU. Fou també'l President del ATENEU D. Joseph M.ª Roca, qui presentà al conferenciant ab eloqüents paraules

El 7, D. Eudalt Canibell dissertà sobre *Les arts gràfiques a Espanya y a Alemanya*.

El 10, D. A. Rovira y Virgili desenrotllà'l tema : *Catalunya y la reconstitució d'Europa*.

El 19, Mr. Henri Marcel, professor del Louvre y administrador dels museus francesos, parlà

de *Delacroix, son œuvre et son art*, ab assistència del senyor cònsul de França y de distingides representacions. Fou igualment presentat per D. Joseph M.ª Roca.

El 21 y'l 23, Mr Ambroise Vollard, reputat coleccionista, editor y crítich d'art modern — presentat com els avants dits per D. Joseph M.ª Roca, — donà dues interessants *causeries* sobre'ls pintors *Renoir* y *Cézanne*.

El 2 de juny, D. Manuel Góngora Echenique dissertà sobre'l tema : *La mujer esclava*.

El 4, D. Joan Fornell donà a conèixer un bell estudi sobre : *El Comte Arnau d'En Maragall; la sava popular; la estètica; ideologia del poema*.

El 26, D. Joseph M.ª Barbáchano escatí sobre'l tema : *España después de la guerra. Estudio de sus fases económicas, políticas y sociales*.

Del 12 al 24 de juny, organisaada per la Societat de Mestres Pintors de Barcelona, estigué instalada en nostra sala d'actes, cedida a l'efecte, una Exposició d'obres d'Aprenents Pintors, havent resultat brillants l'acte inaugural y'l de repartiment de premis y clausura de l'exposició.

Finalment, hem de dar compte del concert que, organisaat per la Junta directiva, donà'l 15 d'abril el jove y eminent violinista En Joan Massià, en col·laboració ab el reputat pianista En Guillem Garganta, devant d'un públich nombrosíssim format per les families dels senyors socis del ATENEU, als quals estava exclusivament dedicada aquesta sessió musical, que tingué tot l'èxit a què són acreedors tan notables artistes.

També foren molt aplaudits els concerts donats el 22 de maig per l'excelent guitarrista En Joan Parras, y'l 26 del mateix mes pel nen Alexandre Vilalta, que demostrà un domini del piano y un gust artístich superiors a lo que pot esperarse de la seva edat.

*

Organisaada per la secció de Belles Arts, s'inaugurà'l 19 de maig, en la sala d'actes del ATENEU BARCELONÈS, una exposició de llibres per a infants, que restà oberta fins al 3 de juny. Hi figuraven exemplars notables de llibres per a nens, editats a França, Alemanya, Italia, Japó y, sobretot, Anglaterra, la nació ahont l'amor y la educació de la infantesa han arribat a formar una tradició qu'es, ab justícia, l'orgull d'aquell poble. Hi figuraven també llibres catalans, àlbums y dibuixos de nostres escriptors y artistes en bella emulació per a interessar als petits y crear, ab caràcter y sentiment ben nostres, l'art y la industria del «Llibre d'Infants». Això, que ha sigut intentat a Espanya per les biblioteques de Calleja y d'Araluce, ho han continuat a Catalunya darrerament les cases editorials de Muntañola, del *Patufet*, d'En Tobella y altres, comptant ab enginyosos dibuixos y caricatures d'Apeles Mestres, Llaverías, Elías, Junceda, Smith, Labarta, Apa, Torné Esquiús, Cornet, Opisso, Marcet, Segrelles, Gual, Triadó, Lola Anglada, Colom, Ramos, Farré, Farriols, etc., etc.

L'exposició, iniciada modestament, quasi improvisada, adquirí bentost més importància de la que podíem suposar, mercès, en gran part, al entusiasta y desinteressat concurs de varis senyors socis y d'altres particulars que facilitaren preuats llibres de les seves respectives colleccions. En l'acte inaugural feren ús de la paraula el president del ATENEU D. Joseph M.ª Roca, y els senyors D. Frederich Rahola y D. Apeles Mestres, els quals remarcaren la poca atenció que fins suara ha dedicat als infants una ciutat com la nostra, que tot ho consagra al tràfeh, que no té jardins per a esplay dels petits y que, essent ciutat marítima, fins ha tapiat la mar, com si no la volgués veure. També algun periòdich ha lamentat, ab motiu d'aquesta exposició, que'ls afanys del moment, les febres del negoci y de la política, ofegant les més pures idealitats, hagin

fet publicar milers y milers de llibres que, semblant trascendentals, han devingut efímers; y que'ls nostres escriptors s'hagin donat de menys d'escriure contes infantils, aqueixos contes que, no obstant y això, ha sabut conservar de memoria'l poble, seguint la tradició dels trovayres y dels joglars, a través de les generacions.

Aquí hont hem vist fracassar tants esforços aïllats per a la implantació del teatre d'infants, de les cançons per a infants y, en general, del llibre per a infants, s'ha fet una tentativa més ab aquesta exposició. Podrà l'èxit haver sigut momentani, mes l'ATENEU n'està joyós, y agraeix sincerament el que s'hagi recorregut a ell per a tan meritoria y culta obra.

*

De la perdua d'un soci ilustre de l'Ateneu hem de donar compte en el present quadern : el doctor En Domènech Martí y Julià, mort el 20 de juny, que durant molts anys havia sigut president de la Unió Catalanista y que, tant en l'exercici de sa professió com en la vida social, deixa una historia sense màcula y un exemple de la més intensa y pura catalanitat.

En sa juvenesa defensà els principis federalistes d'en Valentí Almirall, però ab esperit particularista y catalaníssim, creyent que ells podien precipitar l'adveniment de l'autonomia de Catalunya. En Martí y Julià, per lo demés, fou un individualista convençut, un liberal a l'anglesa. May la seva actuació dintre'ls moviments polítichs colectius pogué ésser persistent. Ses conviccions el feyen apartarse de tot acte que pogués semblar una claudicació o una atenuació : era un idealista. Darrerament semblà que's contradeya preconisant orientacions socialistes; així's proposava guanyar el cor de les masses obreres per a infiltrarhi la seva idealitat catalana. Fou un desengany més per al noble y constant lluytador, que tants n'havia ja sofert durant sa laboriosa vida.

El seu enterrament donà lloch a una grandiosa manifestació de dol. Els companys de professió, consternadíssims, hi portaren llur tribut fraternal : els prohoms polítichs, adeptes y contraris, sense distinció, llur afectuós respecte; hi figuraren altes personalitats de les ciències, les arts y les lletres; hi figurà, per últim, un seguici immens de poble patriota, incondicional, devot...

El president del Ateneu, després d'assistir al enterrament, envià el següent ofici a la senyora mare del finat :

«Fentme missatger del condol qu'experimenta la Junta Directiva del Ateneu Barcelonès, y segur d'interpretar el sentiment dels socis tots, us adresso, senyora, la nostra més respectuosa salutació en aquests dolorosos moments en què acabèu de perdre, vós y Catalunya, un fill tan estimat com benemèrit.

«Nosaltres, també, perdèm un guia exemplar, un model d'amichs, el més lleal dels companys, el més abnegat, y pur, y ardit dels campions.

«Que'l seu esperit immortal, ab aquell sant altruisme y ab aquella fortitut serena que l'elevà per damunt les miseries dels homes, vetlli sobre vós y us infongui la resignació que nosaltres no us volèm pas comunicar ab mots banals. L'Ateneu Barcelonès, com totes les corporacions catalanes, com Catalunya entera, està de dol. Que aquesta consideració sia, senyora, per a vós y vostra estimada familia, el millor conhort.

»Déu vos guardi molts anys.

»Barcelona, 22 de juny de 1917.

»El President, *Joseph M.ª Roca*.

»Sra. D.ª Antonia Julià, viuda de Martí.»